

פישל העלד / זיכרונות ותאורים מן העיר רטנה
זכרונות און באשרייב ונגען פון דער שטאט ראטנע

ערכה והביאה לדפוס - דבורה נאות לבית הלר
חולון, מאי 2019, 03-5568756

לאבני, אליעזר לייזר הלד, באהבה רבה ובהערכה,
ליהודי רטנה שחיו בה עד לסופם המר במלחמת העולם השנייה
ולצאצאיהם לדורי דורות.

זכרונות און באשרייבונגען

פון דער שטאט ראטנע.

פארפאסט דורך

פ י ש ל ה ע ל ר

אין ראטנע.

איבערזעצט פון העברעאיש.

1938.

אנמערקונגען.

דער מחבר איז דער איינאונאיינציקער אין ראטנע וואס באזיצט די אייגנשאפט פון געדענקען גענוי געשעענישן אין פערזאנען; זייער צייט אין ארט אין ער איז דאמיט אין זיין טאגטעגליכן לעבן א מין לעבעדיקער ספר—הזכרונות, אין אדאנק דעם וועלען מיר דא האבן אויפגעצייכנט גאנץ וויכטיקע פרטים פון אונזער היימישער פארגאנגענהייט.

דאס דאזיקע ביכל וואס דער מחבר האט עס אנגעשריבן אין אריינאגאל אין העב-רעאיש, אין געציילטע עטלאכע וואכן אין זיינע זיבעציקער יארן, וועט געוויס פאראינטער-רעסירן בלויז ראטנער אין אממיינסטן די וואס פון דעם עלטערן דור. זיי וועלען דא גע-פינען זייער יחוס-אבות אין משפחה-צייטן וואס זענען גאנץ נויטיק א יידישער שטוב; באזונדערס ווען דאס ביכל וועט אנקומען צו א סאך פון די וואס האבן אויסגעוואנדערט מעבר-לים אין סאיו פארבליבן ביי זיי זכרונות אין מסורת-אבות.

דער דאזיקער פראקטישער ציל האט באשטימט דאס, וואס דאס ביכל איז געשריבן אין א רייער פארם און אין א פארעלערטן סטיל. סאיו געגליכן צו א מאפע וואס אן פארבן, אין וועלכער מיר דערקענן בלויז די אלגעמיינע אין עיקרדיקע גרענעצן. אין אויפ-עם וועלען זיך אמאל געפינן אזעלכע וואס וועלן זיך אפגעפן מיטן אויפשרייבן דעם גרויסן ק. ס. פון ראטנע, וועט דאס דאזיקע ביכל זיין געוויס דער גרונדשטיין, דער א-ראש-פנה.

אין דאך געפינען מיר דא אויך עפעס מער נאך: מיר האבן פאר זיך אין ק. גע-וויטער די ענטשטיינג פון ראטנע, די שיינע געשטאלט פון איר בארימטן צריק, זון אלן-ראטנע, „ר. יאקב ראטנער“ ווייטער די איידעלע מנהיגי-העיר ר' צבי מעכניווקער

מיט זיין זין. די לעגענדארע געשטאלט פון „ניסכיושער“, דער שטארקסטער אויסדרוק פון א יידישן צדיק, עס שוועבט דא דורך דער ראטנער „מגיד“ א מין „תהלים-ייד“ בזעיראנפין, און ארום זיי אלע פארפלאכטענע משפחות פון דיינים, שוחטים, חזנים אין סתם שיינע יידן. אלע זענען מיר זיי אין און ארום דער שיינער ראטנער שול וואס האט נישט געהאט צו זיך קיין גלייכן מיט איר פראכט. אין צולעצט ווען זיי אלע זענען שוין אויפן עולם האמת אין די שול, די שיינע האלצערנע שול ברענט מאַיעסטעטיש ווי אַ ליכט, צווישן פלאַמען פון די הונדערטער שטאטישע הייזער, אין דער גרויסער וועלט-שרפה פון יאָר 1915

די יידן וואס האבן אַ נאָנצע וואָך געהאלטן אין זייערע הענט די נאדעל, דעם האמער אין דעם העבעל, אט אַ די וואָכעדיקע יידן זענען דא פּמעט ווי נישטא אין דעם ביכל, צוליבן פשוטן טעם, ווייל אין יענער צייט האבן זיי נישט געהאט קיין שום מעגליכ-קייט צו פאַרגעמען עפעס אַ חשוב אַרט ביי קהל אין דאריבער איז דא אויך זייער גע-נעאלאָגיע נישט אנגעגעבן, מעגליך אז די צייט וועט זיך אין זיי אויך אַמאל דערמאנען.

אהרן=יאנהל גינזבורג

דאטנע, יולי 1938.

די שטאט.

ראטנע איז ענטשטאנען נאך אין דער צייט ווען עס האבן געהערשט די פוילישע פירשטן טאגווסקא, אנערך מיט 500 יאר צוריק.

די שטאט האט זיך געפינען אויף די פעלדער וואס זענען היינט דאס אייגנטום פון דער רוסישער קירכע. אויף דער אלטער-שטאט נעבן טייך וויזשעווקע.

בעת דעם פויליש-שוועדישן קריג איז די שטאט חרוב געווארן. דאס איז געשען אין אנהויב אכצענטן יאר-הונדערט, אין די יארן 1707-1706. אין דערדאזיקער מלחמה זענען אויסגעהרגעט געווארן כמעט אלע מענטשען אין שטאט, און די פארבליבענע נאך דער הריגה זענען אנטלאפן פון דעם ארט און זיך באזעצט אויף די פעלדער אין פלעצער נעבן טייך „פרופעט“. דאמיט האט זיך אייגנטליך געגרינדעט די נייע שטאט ראטנע. מען האט דאמלט אויך פארלענט דעם אלטן בית-עלמין, און מען האט באגראבן אין איין ברידער-קבר, די אלע הרוגים פון דער אלטער שטאט. דעמאזיקן קבר זעט מען נאך ארויס ביז היינטיקן טאג אויפן אלטן בית-עלמין ווי א קליין בערגל אין דער מורה זייט.

צווישן די וואס זענען פארבליבן פון דער אלטער שטאט, איז געווען איינער, שטארק מפורסם פאר א צדיק. ער האט געהייסן ר' „יאקב ראטנער“ די געשיכטע אונזערע האט נאך אים נישט איבערגעלאזט גארנישט בכתב, און מיר ווייסן וועגן אים פלויז פון דעם וואס אונזערע עלטערן האבן אונז איבערגעגעבן. דער מחבר האט איינמאל אנגעטראפן צופעליק אין לוח ראסקין בזה הלשון: „ר' יעקב ראטנער מת בקראקא בשנת...“ נאר ער קאן זיך נישט זעראמאנען וועלכעס יאר עס איז דארט, אין לוח, געווען אנגעגעבן. געוויס האט זיך דארט גערעדט פון 200 יאר צוריק בערך.

די נייע שטאט האט געהאט אין די ערשטע יארן די מנהיגים-פארבליבענע נאך דער הריגה אין דער אלטער שטאט. פתח אויבנערמאנטן קריג, די חשובע אין געאכטעטע ר' חיים מעכניווקער מיט זיין זון ר' הפרש מעכניווקער. אדאנק זייער מי אין געלט איז דאמלט געבויט געווארן די אלטע שול, מען האט זי געבויט אין איין צייט מיטן קאטוילישן קאסציאל אין ראטנע. אין יאר 1784 מיט דער הילף און אונזער דער השגחה. פון דער וואיצוואדויני סאטנאווסקא, וועלכע האט דאן, בעת דער ממשלה פון דער פוילישער קרוין, רעגירט אין ראטנע אין אויף דער סביבה. נאך איר טויט האט מען זי בא-

גראָבן אין קאָסציעל. דאָס זעלבע האט מען שפּעטער געטאן מיט איר טאָכטער צעת זי איז געשטאָרבן. זייערע פיינדס קברים, מיט די טרומנס געפינען זיך אין קאָסציעל ביז היינט צו טאָג.

מען ווייסט צו דערציילן אלס אַ זיכערע זאך, אַז אין דער אלטער שול. אויפן בוידעם-שטיבל איז געזעסן הר' החסיד, דער מיכטישער און נסתר ר' לייב שרה'ס און דאָרט געלערנט א לענגערע צייט

די אויפגעדראכטע ר' חיים מיט זיין זון ר' צבי מעכניווקער, האפן געש'מט מיט זייער נדבנות און מיט זייער איבערגעגעבענער מיטטובת צרכי-הפּלל.

מען ווייסט צו דערציילן פון ר' היימס ביידע קינדער אז זיין זון, דער אויבנדער-מאנטער ר' צבי, האט געהאט זיבן זין מיט איין טאָכטער, און דער זינגערער זון ר' בנהם פילמער האט געהאט זיבן טעכטער מיט איין זון פון זיי איז עס ארויסגעקומען די בא-ווסטע משפּחה "אברך" וועלכע איז צעזיט און צעשפרייט איבער גאנץ רוסלאַנד און פוילן. דעם פאמיליע-נאָמען "אברך" האבן זיי באקומען אין דער צייט פון דער אזוי גערו-פענער, "ערשטער רוסישער רעוויזיע". דאס איז געווען אַ רעגיסטראַציע פון אלע יידן אין רוסלאַנד און אין פוילן. יעדער ייד האט דאן באקומען אַ פאמיליע-נאמען; ווייל פאר דערדאזיקער, "רעוויזיע" האבן זיך במעט אלע יידן גערעכנט פאר נעלמים, איז אזוי איינ-געפאָלן איינעם מיטן נאמען ר' יוסף ר' צבי מעכניווקערס אנאידעם אנצורופן זיך מיט דער פאמיליע "אברך", נאָכן פטוק פון חומש "בני יוסף הצדיק: "ויקרא לפניו אברך" אין אזוי איז שוין פאַרבליבן זייער פאמיליע-נאָמען אויף תמיד. די דאזיקע משפּחה איז באַש-טאנען פון פאַרשידענע מענטשן: חסידים, לומדים, מתנגדים, משכילים, רייכע און ארעמע ווי אין יעדער גרויסער משפּחה.

פון דער לעצטער צייט איז באַווסט געווען אין ראַטנע פון דער משפּחה אברך דער חשובער ר' חיים בר' נחום.

די דערמאָנטע מעכניווקער האבן אַראָפּגעבראכט קיין ראַטנע דעם מגיד, דעם, ראַט-נער מגיד". אַראָפּגענומען האבן זיי אים תּהלת פאַר אַ מלמד צו זייערע קינדער אין זייער הויף מעכניווקע נעבן דאָרף בוזאק וואָס איז ווייט פון ראַטנע מיט 20 קילאָמעטער. ער האט געהייסן ר' צבי ב"ר דוד ז"ל; געווען שטאַרק אריינגעטאָן בעבורות ד'. אונזערע על-טערן ווייסן שוין צו דערציילן פון אים אַ מופת באַלד פון אַנפאַנג אָן. היינט עס האט זיך

געטראפן א פאל אין מעכניווקע: א אשה איז זייער שווער גענאנגען צו קינד אין דעם הויף; עס האט געהאלטן מיט איר גאר שלעכט, מען האט זיך שוין כמעט ווי מיאש געווען פון איר לעבן. און ער דער דאמלסדיקער מלמד נאך אין דעמדאויקן הויף, האט שטארק מתפלל געווען און איז געגאנגען צו טבילה אין מקוה, און עס האט געהאלפן די געווינעריין האט געבוירן דאס קינד און אלץ איז אדורך בשלום.

פון די שפעטערדיקע יארן ווערט דערציילט פון אים עפעס א מעשה נורא וואס איז ויך פארלאפן, ווען ער האט געזאגט אין שול אום שמחת-תורה „אתה הראית“ צו הקפות. די מעשה געדענקט שוין נישט דער מחבר, נאר פון דענסטמאל אן האט מען אים אנגע-
נומען פאר א בעל מופת און ער איז אויפגענומען געווארן אין ראטנע פאר א „מגיד“

קיין חסידים האט ער נישט געהאט ווי א רבי. מיר וויסן נישט קלאר אין וואס עס איז באשטאנען זיין מגירות. דער מחבר האט נאך פון לאנג געהערט פון אנאלטן קאפ-
רינער חסיד אז דער גרויסער רבי ר' משקה קאברנינער ו"ל פלעגט תמיד דערמאנען דעם ראטנער מגיד און דערציילן פון אים מעשיות. ווי זענען געווען ביידע פון איין חברה, און ער, דער מגיד פלעגט פארן צום קדוש ר' שלמה פון לודמיר.

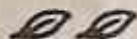
עס גילטן נאך אין ראטנע ביז איצט דעם מגיד'ס מנהגים, ווי זאגן „ברכו“ אום פרייטאג-צו-נאכטס אחר התפלה און נאך אנדערע, אבער אין תוך זענען עס מנהגי קארלין.

דער מגיד האט אין זיינע יינגלשע יארן געזעען אין דער שטאט בראדי דעם בעל-
שם-טוב, (הפע"שט) נאר מחמת דעם גרויסן געדראנג פון דעם המון האט ער אים געזעען בלויז בערפן און נישט בפניו.

קיין בנים זכרים האט דער מגיד נישט געהאט, נאר בלויז טעכטער. שדוכים האט ער געשלאסן מיט ראטנער בעלי-בתיים. נאך איצט זענען זיך אסאך ראטנער מתיחס אלס זיינע אוראייניקלאך; דאס זענען די משפחות פון די נישט לאנג פארשטארבענע: ר' מאיר קארש וועלכן מען האט גערופן ר' מאיר בירקער; ישראל ליפע בערגעל; דוד גרינשטיין און נאך אנדערע. דער מגיד איז נפטר געווארן אין יאר תקע"ה לפ"ה. ט' ניסן. אויף זיין קבר, אויפן אלטן בית-עלמין אין ראטנע שטייט א אהל ביו היינטיקן טאג אין ארום געפינען זיך די קברים פון די חשובע יידן, די בעלי-היתום והמעלות.

אין די טעג פון הדש. אלול ווערט דעם מגידס אהל באזוכט פון א סאך יידן און יידענעס וואס זענען דארט מתפלל אין לייגן אויך קוויטלאך.

דער ניסכיושער רב.

נאך דער פטירה פון הקדוש ר' יעקב-אריה, וועלכן מען האט גערופן „קוואלער רב“; האט פארגומען דאס כסא הרבנות אין ראטנע דער רב הקדוש הר' יצחק מניסכיוש. (דער ניסכיושער רב) אין משך פון זיין רבנות האט זיך קיינער נישט דערלויבט אויף אייגענער האנט צו טאן עפעס אן זיין עצה און הסכמה. סיי אין מסחר, סיי אין שדוכים אין אין אלע שטאטישע ענינים איז גארנישט דורך קיינעם נישט געטאן געווארן ביז מען האט נישט אנגעפרעגט ביים „ניסכיושער“, מען דערציילט זיך אן פון אים גרויסע מופתים מען האט אים געהאלטן פאר א חוזה, ר. ה. אז ער האט געזען וואס עס טוט זיך אין די מרהקים. עס איז געווען אנגענומען ביים פולם אז אויב עמיצער האט געטאן עפעס געגן דעם „ניסכיושערס“ רצון, — האט שוין יענער נישט מוציא-שנתו געווען. והמאמין יאמין.

דער ניסכיושער איז געווען א גרויסער בעל-צורה זיין נאמען איז זיך צעגאנגען בכל תפוצות ישראל. אין זיינע לעצטע יארן זענען צו אים געפארן א סאך רבנים און רביים פון גאנץ פוילן.

ראטנע איז געווען זיין קרוין-שטאט, כמעט יעדעס יאר פלעגט ער דא זיצן אייני-קע וואכן. ער האט געהאט אנאייגענע באזונדערע דירה און אויך אנאייגענע מקוה, אויפן גארטן פון דעם טריסקער שטיבל א לאנגע צייט האט מען געמיינט אז אויף דעם ארט איז אמאל געווען די מקוה פון ר' יאקוב ראטנער הקדוש; און עס פלעגן קומען אהער עקרות פון אנדערע שטעט צו טובלען זיך דערנאך אבער, איז באוואוסט געווארן אז נישט אויף דעם דאזיקן ארט האט ר' יאקוב ראטנער געהאט זיין מקוה; און ער, דער „ניסכיו-שער“ האט דאס אליין באשטעטיקט.

זיין לעצטע נסיעה קיין ראטנע האט דער ניסכיושער רב געמאכט אין יאר תרכנ-לפ"ק, פינף יאר פאר זיין פטירה. ראטנע איז אים געווען שטארק טייער, די בעלי-בתים אירע פלעגט ער אויפנעמען בכבוד גדול. מען דערציילט אזא מעשה: אויף א געוויסן שבת זענען זיך צוגעפארן, (ווי דער שטייגער איז געווען) צו אים קיין ניסכיוש בעלי-בתים פון ראטנע און פון קאמען-קאשירסק. די קאמינער בעלי-בתים האבען גע-בראכט צום טיש וויין אין פלעשער, און די ראטנער האבן גראד דערלאנגט זייער וויין

אין אנערדענעם קרוג זאל ער זיך האבן ביי דער געלעגנהייט אויסגעדריקט: „דער ראטנער קריג (קרוג) איז ביי מיר טייערער פון קאמענער שלום!!! (איינער פון די חשובסטע קאמענער בעלי-בתים האט געהייסן מיטן נאמען שלום...) עס ווערט נאך אויך דערציילט אז בשעת מען האט אים אמאל א פרעג געטאן וועגן זיין מחלוקת מיטן טריסקער מגיד ז"ל, האט ער געענטפערט אז סאיז אזא סגולה, און מען דארף עס האבן לאריכת ימים.

דער ניסכיושער רב איז געווען איינגעשריבן אין פנקס פון דער ראטנער חברה ש"ס. אין יאר תר"ט האט ער דערפירט צו א שלום צווישן די צוויי חברות וואס ופנען געווען פריער. דער פנקס פון דער חברה ש"ס איז נאך איצט פאראן אין ראטנע. עס איז דארט דא די חתימת יר, דעם ניסכיושערס, א איינגעענטליכע. אין דער הקדמה אין פנקס האט ער אריינגעשריבן אז ער איז א חבר בזה ובבא.

דער „ניסכיושער" איז נפטר געווארן אין ניסכיוש אין יאר תרכ"ח 1797, ק"א שבט אין עלטער פון פינף און זיבציק יאר. אנדערע זאגן אז ער האט געלעבט גאנצע אכציק. נאר היות ווי מען גיט איבער אז בשעת דער פטירה פון זיין פאטער הק"ר' מרדכי ז"ל אין יאר ת"קס וואס ער האט מחבר געווען דעם ספר „רשפי—אשו" איז ער אלט געווען זיבן יאר, האלט אויס דער חשבון פון זיינע יארן גישט מער ווי אויף פינף און זיבעציק. נאך זיין פטירה האט מען געדורקט זיינעם א ספר, מיטן נאמען „תולדות יצחק". דער ספר איז געמאכט אויף תורה על דרך קבלה.

זיין יארצייט ווערט אפגעהיט יעדן יאר אין ראטנע. אין דעם טאג קלייבט מען צונויף אין שטאט אסאך ליכט וואס ברענען דעם גאנצן יארצייט—טאג, און סווערט אויך געפראוועט א סעודה. ער האט אמאל פארקויפט תהילימלאך מיט זיינע אייגענע הענט. איז דארום האלט מען זיי איצט זייער טייער דידאזיקע תהילימלאך. דעם „ניסכיושערס" א „תהילימל" איז איצט א יקר המציאות, און דער וואס פארמאגט אזוינס—היט עס שטארק און וועט עס אויך גישט לאזן פארקויפן.

די ראטנער ליינים

דער ערשטער זיין האט געהייסן ר' בער ז"ל. ער איז געווען א גרויסער למדן און מען האט אים דאריבער גערופן „ר' בער חריף". ער איז געווען אנאיינעם ביי א ארענ-דאר מיט דער פאמיליע ראשטשיקער, אין דארף קרעמנע. דארט ביי זיין שווער אין שטוב האט ער אסאך יארן געלערנט תלמוד און היות ווי ער איז געווען א געבירטיקער אין

ראטנע האט די שטאט מיט דער הסכמה פון קאווער רב אים אויפגענומען פאר א דין.

שמירות האט אים די שטאט געצאלט. גאנץ ווייניק. און ער פלעגט דארום זאגן אויף זיך בדרך משל, אז ער איז געגליכן צו דער ערבה וואס ווערט פארקויפט בייליק, אין קעגענזאץ צו די איבעריקע טיילן פון דעם אתרוג, ווי דער לולב, די הזסה און דער אתרוג גופא וואס צאלן זיך לויט זייער טייערע פרייזן; די ערבה איז דער פאר בייליק, פלעגט ער זאגן, ווייל זי וואקסט אויף די היימישע פלאטעס, ארום דער אייגענער שטאט. . .

ער איז געשטארבן אום הושענא-רבא בשנת תר"ח לפ"ק. זיין שמש ר' צבי איז אויך אוועקגענומען געווארן צוזאמען מיט אים. אהין, אופן עולם האמת.

נאך ר' בערן איז געווען דין און ראטנע זיין זון ר' יעקב מאנדעלבוים ז"ל. מען האט אים גערופן ר' „יאנקעלע" - געווען א גרויסער בעל-הוראה, בקי אין מסחר זאכן, און א בעל משרה, אזוי, אז ביידע צדדים זענען געווען צופרידן.

ער איז געשטארבן צוואנציק טאג אין אדר שני בשנת תרנ"ז לפ"ק, אין עלטער פון 87 יאר. און מאדנע! זיין שמש ר' יצחק איז אויך צוזאמען מיט אים אוועק אויפן עולם-האמת.

נאך אים איז געווארן דין זיין זון ר' יוסף-ליב ז"ל. ער איז אויך געווען א גרויסער למדן אין תלמוד מיט די מפרשים, און א עובד בעבודת ד'. קיין געלט האט בא אים גאר קיין חשיבות נישט געהאט. ער איז געווען א גרויסער חשוב ביים „ניסכיושער"; וואס פלעגט אים רופן, דערציילט מען, מיט ליבשאפט: „מיינ-יוסף-ליב, ר' יוסף-ליב איז גע-שטארבן אין דעם ערשטן טאג סכות תרס"ג לפ"ק. קיין זין האט ער נישט איבערגעלאזט. זיין שוועסטערס א זון ר' ישעיהו פלאמען איז דין אין ברעמעל, אין וואלין. אויף די קברים פון ר' יאנקעלע און ר' יוסף-ליבעלע, וועלכע ליגן צוזאמען, -שטייט א שטיבל אין אהין קומט מען אויסניסען די ערפיטערטע הערצער.

דער דערמאנטער דין ר' יאנקעלע האט געהאט א ברודער, -יוסי ר' בערס האט מען אים גערופן. ער איז אויך געווען א למדן, נאר מיט אנאנדער דרך. ער פלעגט שוין אריי-קוקן אין ספרי הקירה. זיינער א זון איז געווען א חשובער מענטש אין קאוועל געהייסן האט ער משה-יצחק מאנדעלבוים, ער האט תמיד געהאלטן ביי דער רעגירונג די פאסט, די באוויסטע מאנדעלבוים, דאס זענען זיינע קינדער וואס ער האט איבערגעלאזט.

די ראטנער שותפים.

דאס אויפגעמאכט א שותט אין ראטנע איז צוגעגאנגען על פי ירושה; איינער האט איבערגעגעבן דעם צווייטן אזוי פירט זיך שוין א הונדערט יאר. דער ערשטער איז געווען ר' אייזיק, נאך אין די צייטן פון ראטנער מגיד. דער אויפגענדערמאנטער איז אויך געווען חזן אין שול; נאך אים איז געווען שותט זיין זון ר' אהרן. נאך דעם לעצטן איז געווען זיין זון ר' ברוך; און נאך ר' ברוך—זיין זון ר' אייזיק-דער-צווייטער (פאמיליע געלער). ער איז געווען באוואוסט אלס איינער פון די ערשטע טריסקער חסידים. און א חשוב ביים טריסקער מגיד ז"ל. ביי זיין לעבן נאך האט מען אויפגענומען פאר א שותט זיין זון ר' אברהם וועלכער איז געשטארבן פון חלי-רע ר"ל אין יאר תרנ"ג אום יום-כפור. דאס איז געשען אט ווי אזוי: שטייענדיק אלס בעל-תפלה ביים עמוד צו פל נדרי האט ער אינמיטן דערינען א זאג געטאן אז ער פילט זיך עפעס נישט גיט; ער האט נישט גארענדיקט, און איז אוועק אהיים. אין דערוועלבער נאכט איז ער געשטארבן. זיין טויט האט געמאכט אין שטאט א שטארקן רושם;

אויף זיין ארט אלס שותט איז געקומען זיין ברודער יהושע. ער איז געווען גאר אנגענומען, און איז אויך געווען א בעל-תפלה. געשטארבן איז ער אין קאברין אין יאר תרצ"ו לפ"ק, (בעת דער דייטשישער אקופאציע).

ר' אייזיק דער פאטער האט נאך געלעבט נאכן טויט פון זיינע אויפגענדערמאנטע זין אברהם און ר' יהושע. ר' אייזיק איז געשטארבן אין יאר תרע"ו לפ"ק, אין חדש טבת. ין א צייט ארום אין יאר תר"כ איז נתמנה געווארן דורכן ניסכיושער רב ז"ל פאר א וחס, דער באוואוסטער ר' שלמה-יואל בן ר' יעקב פון קרעמעניץ. א מופלג בהלכות שחיטה; בעל כשרונות און אויך א גוטער בעל-תפלה. דער „ניסכיושער" ז"ל האט געהאט וועגן ים די בעסטע מיינונג און האט געזאגט ביי זיין אנקומען: כ'האב אייך געגעבן א שותט, ום נישט מיינער א חסיד, אבער א שיינער שוהמ"ר שלמה יואל איז געשטארבן אין ר תרס"ה. דאס ארט זיינס האט פארנומען זיין זון ר' אברהם. א איש ישר ומצוין במדות איז געהרגעט געווארן דורך באוואוסטע רוצחים ערב ראש השנה סוף תר"פ לפ"ק ביי י אין שטוב.

דער שיח' ר' ברוך וועמען מיר האבן שוין דערמאנט אין אנהויב, האט געהאט א ברודער, ר' ליבעלע, וועלכער איז געווען שוחט אין קאוועל און פון אים שטאמט אפ דאס די גאנצע שוחטים—משפחה, ר' ליבעלעס אגאידעם איז געווען דער באוואוסטער דיין אין טריסק, ר' זכריה וויזנפעלד וועלכער איז אויך געווען רב אין אמעריקע אין די לעצטע יארן ווינע.

משפחות.

11/305

די „איצאלאך“

אין דער צייט פון דעם ראטנער מגיד האט געלעבט אין ראטנע א בעל-הבית מיטן נאמען ר' יצחק. פון אים קומט עס ארויס די באוואוסטע משפחה „איצאלאך“ פון וועלכער עס איז אוממינסטן באוואוסט זיין איידעם, מיטן נאמען ר' בערל ב"ר אליעזר פוקס; וועמען מען האט גערופן „ר' בערל איצאלס“. כ"ד ווייסן אויך פון ר' יצחקס א זון מיטן נאמען ר' יעקב מארדער (ר' יעקב איצאלס). דער דערמאנטער ר' בערל פוקס איז געווען א גרויסער חשוב פריער ביים קאוועלער רב הקדוש ר' יעקב אריה ז"ל אין דערנאך ביים ניסכיו-ווער. ר' בערל פוקס איז געווען איינער פון די דריי מענטשען פון גאנצן גליל וואס זענען געפארן קיין בארדיטשעוו בשנת תקצ"ח לפ"ק באלד נאך דער פטירה פון קאוועלער רב. צו זיין ברודער הקדוש ר' יצחק ז"ל מיט דעם כתב קנטוס ער האט איבערגעגעבן דאס רבנות נאך זיין ברודער דעם נפטר.

די „איצאלאך“ האבן זיך משדך געווען מיט באוואוסטע און שיינע משפחות. איין איידעם ר' בערליס איז געווען ר' פישלע וויזנפעלד, וועמען מען האט גערופן: „פישלע“ מען האט אים געהאלטן פאר א משליל און א נהמד לבריות, ער האט געשטאמט פון סלא-וואטיש, ארום בריסק, ער, ר' בערל מיטן איידעם ר' פישלע זענען געשטארבן אין איין צייט בשנת תרי"א לפ"ק אין ראטנע.

ר' יצחק-הערש פוקס, איינער פון די בע"ב חשובים אין ראטנע, איז געווען ר' בערלס א זון, א קארלינער חסיד און א חשוב ביים ניסכיוווער. ער איז געשטארבן בשנת תרנ"א לפ"ק. זיין זון ר' אברהם פוקס איז געווען דער איידעם פון ר' זלמן אשכנזי פון קאוועל. ר' יצחק-הערש איידעם זענען געווען: ר' אליעזר גינזבורג, אגאייניקל פון

דעם באוויסטן דאנציגער סוחר ר' לאפע גיטלביג פון קאריטניצע; דער אָנגעזעצער קארלינער חסיד ר' פייוול ברענמאן פון פלאטניצע און ר' יוסף גאלדזאמער פון לודמיר.

פון דער לעצטער צייט שוין איז באוויסט געווען ר' מאיר שמואל בארדער; א זון פון דערמאנטן ר' יעקב מארדער. קיין קינדער האט ער נישט געהאט. ער איז געשטארבן אין ראטנע בשנת תרפ"ו לפ"ק.

ר' יעקב איז'ס איידעם זענען געווען: ר' יואל אבר, ר' שלום—יצחק גרינבערג, ר' אברהם קארש. און ר' דוד איילבייב.

ד' „באראבאנעס“

אין ענדע פון שנת ת"ר לפ"ק (מיט א הונדערט יאר צוריק) איז געהאט אויפגעקומען אין ראטנע א נייע משפחה וואס איז מפורסם געווארן אין א סאך רוסישע גובערניעס; די משפחה „באראבאנעס“ זייער אמתע פאמיליע איז „ליכט“. דער ראש און עלטער פאטער פון דער משפחה איז געווען ר' יצחק ליכט אדער ווי מען האט גערופן: „ר' יצחק קא-מענער“. ער שטאמט טאקע פון א שיינער קאמענער משפחה. קיין ראטנע איז ער אָנגעקומען אלס יתום און עלנד. ער האט דא חתונה געהאט; דער טידיך איז געווען נישט אזוי לפי זיין מדרגה, ווי עס טרעפט געוויינטליך ווען כען געפינט זיך אין א שלעכטן מצב.

דאמאלסט, אין יענער צייט האט מען, לויטן באפעל פון דער רוסישער מלוכה, געמאכט דעם אלטן טראקט (טראקט וואלין—ברעסט) וואס האט דורכגעשניטן ראטנע. האט דאן דער דערמאנטער ר' יצחק ליכט אויפגעשטעלט א אכסניא אויף דעם טראקט אויסער דער שטאט און פון דעם איז ער גאר גיך אויפגעריכט געווארן און אָנגעקליבן א הון רב. ער האט געהאט צוויי זין מיט איין טאכטער. די זין זענען אויך געווען שטארק רייכע לייט. איינער האט געהייסן ר' אליעזר; זיין פארמעגן האט געמען געשאצט אויף הונדערט-טויזנט רובל. דעם אנדערן זון ר' יידל האט מען אויך געשאצט אויף זעכציק טויזנט ר. דאס עשירות איז אויך אריבער צו זייערע קינדער.

אלע בעלי-המשפחה האבן זיך מתחתן געווען מיט שיינע און באוויסטע משפחות. דער בעקאנטער ר' סענדער זילבער פון ליובלין איז געווען ר' אליעזר ליכט'ס אָנאידעם. דער גביר ר' ליב צייטלין פון פינסק איז געווען פון זיינע מתתנים. שוין אין די לעצטע

יארן זיינע האט זיך ר' אליעזר משרך געווען מיטן בארימטן ר' יעקב יאסל אַרנשטיין פון קאַרעץ. אויף זיין חתונה איז געווען דער ראש פון אלע בדהנים ר' אליקים צענזער פון ווילנע. (דאס איז געווען בשנת תר"מ 1880.) זיינער אנאידעם איז אויך געווען דער אייגנ-טיכער פון דער דרוקעריי, דער ציוני, המזרחי ר' לוי לוינ עפשטיין פון וואַרשע. ר' אלי-צורס צווייטע ווייב איז געווען אַ טאכטער פון דעם גאון ר' חיים—אליעזר וואַקס פון קאַליש. קיין קינדער האט ער נישט געהאט מיט איר. זי איז געשטארבן אין ראטנע איל יאָר 1870; איר פאטער דער גאון איז דאמאלסט געווען דאָביי. אויפן אַלטן בית-עלמין שטייט אגרויסארטיקע מצבה אויף איר קבר נאָך ביי היינט-צו-טאָג.

דער צווייטער זון ר' יידל וועלכן מיר האָבן ישׁוין דערמאָנט, האט אויך געטאָן פיינע שדוכים, ווי מיט ר' יצחק נאָלדמאָן פון וואַרשע נאָלעווי 20 און מיטן מפורסם הנגיד בערלין מבריסק, ר' יצחקס אנאידעם איז אויך געווען ר' הערש אייזנבערג וואָס האט געשטאמט פון פיינע לייט פון פינסק.

די אַלע דערמאָנטע גבירים האָבן זיך באַזעצט שפעטער אין בריסק דליטא און געפירט גרויסע כסותרים.

די ערשטע בפלי-המשפחה האָבן זיך אויפגעפירט מיטלמעסיק אין גדקה-זאכן; נישט קמפניש און אויך נישט פוז"ניש. נאָר דער זון ר' יצחק האט אַרויסגעוויזן. אויף דער עלטער אַ גרויסע התנדבות דורך דעם וואָס ער האט געלאָזט אַפּדעקן מיט בלעך דעם דאָך פון דער ראטנער שול אויף זיין אייגענעם חשבון. דאָס האט אים געקאסט 1600 רובל.

ער איז געשטארבן אין יאָר תר"מ לפ"ק (1880) אום ערב—שבועות. בעת דער לוייה זיינער האָבן די אייניקלאַך געטראָגן זילבערנע כתר—תורה'לאַך אויף. וועלכע סאיז אויך געווען אויסגעקריצט זיין נאָמען. זיי געפינען זיך ביז איצט אין די ראטנער בתי-מדרשים.

אין די לעצטע יאָרן זענען אונז באקאנט פון דער משפחה ליכט ר' יידלס צוויי זין דער באַוויסטער בעל-גדקה און ירא-שמים ר' דוד ליכט ז"ל אין פראַגע—וואַרשע. און המבדיל בין חיים לחיים זיין ברודער דער גביר און גרויסער עסקן ר' מאיר ליכט אין בריסק.

די משפחה רויטנבערג.

די גרויסע משפחה רויטנבערג וואס איז באוואוסט אין רוסלאנד אין אין פוילן איז אַרױסגעקומען פון ראַטנע. איר עלטער—פאטער איז געווען ר' פישל דיין, דעם ראטנער מגיד'ס אַנאײניקל. ער האט געלעבט אין אַזן צײט מיטן קאָווער רב הק' ר' יעקב—אריה ז"ל, ר' יהיאָל רויטנבערג, דער גבאי בײם „ניסכזשער" איז אַרױסגעקומען פון דער דאָ-וויקער משפחה.

די משפחה פרישבערג.

דער אַמערסטן באוואוסטער פון דער דאָזיקער משפחה איז געווען ר' מרדכי—ליב ז"ר זואל—צבי פרישבערג. ער איז געווען רײך און געהאט אַסאַך נחלאות. שטאַרק' בטבע; ענערגיש און פלייסיק, בקי אין די ערשטע מפרשים פון תנ"ך און באהב'נט אין תלמוד; נוטה אביסל צו דער השפלה לויט נאך יענער צײט נאך. ער האט נישט געהאַלטן פון קיין אַפערגלויבנס. אַז סײז געשטאַרבן דער קאזיאנער רב ר' פישלעץ אין יאָר 1852 האט ער, ר' מרדכי—ליב איבערגענומען דעמאָוויקן אַמט כדי מפרנס צו זײן פון דער הכנסה די אלמנה מיט די יתומים נאָכן פארשטאַהבענעם. דערנאָך איז ער אויך געוואָרן ראש-הקהל. („זבארטשיק" האט מען עס גערופן) פון די אַלע אַמטן האט ער קיין געלט פאר זיך נישט גענומען; עס האט געהייסן, אַז ער פאַרנעמט אַ „פאטשאטנארא דאָלזשאַסט" ד. ה. א שטע-לע בלוז אויף האַנאַר, אָן געלט.

מיט זײן ענערגישער און קלונער פירונג האט ער מבטל געמאַכט אײניגע נאָרישע מנהגים וואס זענען דאָן אָנגעגאַנגען אין ראַטנע. עס איז געווען צומבײשפיל אײננעפירט, אַז דעם שבת וואס פון נאָך דער חתונה פלעגן די ווייבער' פון דער חתונה—משפחה אײנגארדענען אַ מאָלצײט („רימפל" האט'עס געהייסן) פאַר דער כלה מיט אַלע ווייבער וואס האָבן איר געפירט אין שול אריין. און נאָך אַ מנהג: אין טאָג פון דער חפה פלעגן גײן די כלי—זמר אין די הייזער פון אַלע קרובים אַפצושפילן זיי. און כדי נישט מבויש צו פלעגן אַ סאך אַרעמע ווייבער פאַרקויפן אַפט חפצים פון שטוב צו קאָנען באַצאלן ד' זמרים; אדער אויף אײנצואַרדענען דעם „רימפל" דאָס פלעגט אַרױסרופן נישט אײנמאָל מתלוקת צווישן מאן און ווייב. אט אַ די אויבנדערמאָנטע מנהגים האָט ר' מרדכי—ליב מבטל געמאַכט.

עס דארף נאך דערמאנט ווערן א מנהג שטות וואס איז בטל געווארן נאך מיט א שטיקל צייט פריער, דאס איז דער מנהג פון פירן דער כלה לטבילת—מקוה מיט כלי—ומרים און געוויינטליך מיט אנ' אָנגעלויפן פון קינדער און ווייטע חברניקעס. עס האט זיך געפירט אזוי, זעט אויס, אויך אין אַנדערע שטעטלאך. און דא אין ראטנע. האט זיך סוף-בסוף געפינען איינער וואס איז ארויסגעשפרינגען און איבערגעריסן מיט דעם נארישן מנהג וועלכער האט נאר פארשעפט הרפות די יידן. זאגל יענער האבן דערפאר א ליכטיקן גוף געבן.

ר' מרדכי-ליב פרישבערגס אנ'אידעם איז געווען דער מופלג פון קאלק, אין וואלין. דער דיין ר' מאיר הימלפארב.

ר' מרדכי-ליב איז געשטארבן אין ווינטער תר"מד (1884) און איבערגעלאזט צוויי זין: ר' ישראל און ר' שמריהו א זון, פון דעם לעצטן, מיטן נאמען ר' אשר וואוינט איצט אין ניו-יארק: ער איז געקומען אהין פון אדעס. פון ראטנע איז ר' אשר צוועק אין יאר 1877 צו דער רוסיש-טערקישער מלחמה.

ר' מרדכי-ליב האט אויך געהאט פאר א שוואגער דעם מופלג ר' לוי בורשטיין אנ'אלטער שטערנאבילער חסיד.

ר' הירש קאריטניצער.

סאיז געווען אין ראטנע א מענטש וואס סאיז כדאי אים צו דערמאנען, דאס איז ר' הירש קאריטניצער, אדער ווי מען פלעגט אים רופן ר' הירש זשיריטשער. ער האט געהאלטן א אנאכסניא נעבן דעם אלטן טראקט אויף דער הוליאנקע גאס. קיין קינדער האט ער נישט געהאט, געווען איז ער א נדיב-לב און האט אין די לעצטע יארן זיינע צעטיילט זיין געלט אויף צולמות.

פאר זיין אייגן געלט האט ער אויסגעבויט אין ראטנע א הקדש, און אויפגעשטעלט צוזאמען מיטן ניסכיושער רב א שטעטהויז מיט יאטקעס, און די הכנסה וואס זיי האבן געגעבן איז פארוואנדעלט געווארן אויף שטאטישע זאכן. צו לעצט איז ער געווען גפאי אין שול וואס איז שוין געווען אלט און חרוב. ער האט זיך פארנומען איבערצובויען זי אויפניי, און שוין זאגאר באוויזן צוצוגרייטן אלע נויטיגע מאטעריאלן. נאר „רבות מחשבות בלב אדם“ דער אויבערשטער האט אים צוגענומען אין מיטן דרינען. דאס איז געווען

ערב שבועות תרכ"ד לפ"ק, ויין גאנץ געלט אַ עטליכע הונדערט רובל האט ער איבערגעלאזט פאר דער שול טאקע; און מען האט זי איבערגעבויט פארענדיקט האט מען דאס איבערבויען די שול אין יאר תר"כ לפ"ק. און אז זי איז שוין געווען אינגאנצן געמאכט, איז גאר קיין גלייכן נישט געווען צו איר יופי. די שניצערײען מיט די געמעלן האבן אלעמען געמאכט שטוינען. מבינים האבן געזאגט אז זי איז איינע אין גאנץ רוסלאנד.

ר' הירש קאריטניצער האט אויך געהאט א ספר-תורה וואס איז געשטאנען אין שול ביז דער וועלט-מלחמה, אויך אין בית-מדרש האבן זיך געפינען זיינע ספרים.

באלד נאכן טויט פון ר' צבי קאריטניצער, ווען די שול איז שוין געווען איבערגע-בויט אויפכניי, האט זיך געפונען איינער פון די „איצאלעך" ר' יעקב-ליב בר' אברהם-יצחק קעמפער וואס האט זיך אפגעגעבן צו דער שול און איר אפגעהיטן באמונה. דער מחבר גופא האט אים מיטגעהאלפן דערביי די לעצטע 15 יאר וואס ביז דער וועלט-מלחמה. דער דערמאנטער ר' יעקב-ליב איז געפאלן ווי א קדוש, אויך דורך באוואוסטע רוצחים און מיטן העלן טאג כ' אב תר"פ לפ"ק (1920) אויף אים איז גילטיק דער מאמר ח"ו: „שכר מצוה בהאי עלמא ליכא". ד. ה. „אויף דער וועלט גיט מען נישט קיין שכר".

די שול וואס איז אלט געווען אנערך פון 150 יאר און וואס מען האט זי איבער-געבויט מיט א זיבעציק יאר צוריק, איז אין איר גאנצער פראכט פארברענט געווארן דורך די קאזאקן אין דער וועלט-מלחמה, זעכצן טאג אין חדש אלול תרע"ה לפ"ק (1915/27.8) מען האט באוויזן בלויז ארויסצוראטעווען אייניקע ספר-תורה און דאס אויך א דאנק דער מסירות-נפש פון עטליכע יידן מיט ר' יעקב-ליב קעמפער בראש. דאמלס איז אויך פאר-ברענט געווארן די גאנצע שטאט. דאס האבן עס געטאן די קאזאקן בעת וייער ריקצוג. זיי האבן זי אונטערגעצינדן פון אלע פיר עקן. עס זענען פארבליבן בלויז זיבעציק חזיצער פון אנערך פינף הונדערט.

מיר וועלן אויך דערמאנען די חזנים פון דער שול. דער ערשטער איז געווען נאך אין דער צייט פון דעם מגיד. ער האט געהייסן ר' אייזיק ש"ב. נאך אים איז געווען ר' בעריל; א חשוב ביים ניסכישער, דערנאך איז געווען א ליטווישער חזן, איינער ר' פסח. נאך אים איז געווען ר' משה-וואלף א ריזשינער חסיד. דער לעצטער איז געווען דער פא-קאנטער ר' משה לאביש. ער איז געווען חזן פון יאר תרמ"א ביז תרע"ה אנערך פון 25 יאר צייט. ער האט געקאנט זייער גוט נאטן און פלעגט שפן אסאך נגונים וואס האבן

שטארק אויסגענומען ביי גוטע מבינים ער איז געווען שוין א מין מאדערנער חזן. גע-
שטאמט האט ער פון סטעפען פון א פיינער משפחה און איז אויך געווען א למדן.

משפחת מילשטיין.

דער ערשטער פון דער משפחה איז געווען ר' יעקב מילשטיין מען האט אים גע-
רופן: ר' יעקב מאטיסעס, ד. ה. יעקב בן מתתיהו. ער האט געווינט אין ראטנע אנט-
קעגן דער שול אין א הייפילע, ער האט געהאט אגרויסן גארטן אויף וועלכן עס
שטייט ביי היינט צו טאג דאס טריסקער שטיבל, אפאל האט זיך אויף דעם גארטן
געפינען די מקוה פון דעם ניסכיוסער רב. דער אויבנדערמאנטער ר' יעקב האט געהאט
3 זין. 1) ר' יצחק-ליב, ר' שואל-בער און ר' ברוך-זלמן, זיי זענען אלע פיינע און בא-
ווסטע מענטשן, און אויך טריסקער חסידים, זיי אלע געפינען זיך ביי היינט צו טאג אין
אמעריקע. אין דער שטאט דענווער. ר' יעקבס א איידעם איז געווען דעם מהרם פאטער
ר' שלום העלד. דער דערמאנטער ר' שואל-בער מילשטיין האט אסאך יארן געווינט אין
פריסק, און ער איז דארט געווען זייער א אנגענומענער מענטש.

די משפחה שמשון.

עס איז געווען אין ראטנע א משפחה וואס מען האט זי גערופן — „בני שמשון“,
אדער „שמשוניקעס“. דאס איז געווען א בעל-הביתישע משפחה וואס האט געהאט א קרבות
מיטן ראטנער מגיד, און ווייל דער עלטער-זיידע האט געהייסן שמשון, האט מען זיי גע-
רופן „שמשוניקעס“. א „שמשוניק“ איז געווען אביסל פון די קפדנים און אועלכער פלעגט
פעת א מחלוקת א ווארף טאן: תמות נפשי עם פלשתים“ ד. ה. „נישט מיר נישט דיר“
אזוי ווי שמשון הגבור מיט די פלשתים,

דער לעצטער פון זיי איז געווען ר' ליבער קארש. ער איז געווען פרעזעס אין דער
ראטנער קהלה פון זינט זי איז ענטשטאנען ביז זיינע לעצטע טעג. ער איז געווען א
עוסק בצרכי-העבור באמונה. און מען קאן זאגן אז אין ראטנע איז שוין נישט געבליבן אזא
עסקן ווי ער איז געווען. ר' ליבער קארש איז געשטארבן ח' ימים לחדש אלול תרצ"ו
לפ"ק אין עלטער פון 71 יאר, ת. נ. צ. ב. ה.

משפחת שמואל-שמחה.

עס געפינט זיך אין ראטנע אַ משפּחה וועלכע האט אַ קרבות ביט די רביים פון קארלין. זייער ווידע איז געווען ר' משה-בער, ר' אהרן קארלינערס אַ ברודער (פון בעלי-בית-אהרן) אבער נאָר פון דער מוטערס צד. דער דערמאנטער ר' משה-בער איז געשטארבן אין ארץ-ישראל, ער האט געהאט א זון שמואל-שמחה וועלכער איז געשטארבן אין ראטנע אין יאָר תרל"א לפ"ק. ר' שמואל-שמחהס אנאידעם איז געווען דער באַ-ווסטער בעלי-תורה ר' שלמה-אהרן אליצקי ז"ל.

משפחת אקסלאד.

די ערשטע פון דער משפּחה זענען געווען די ברידער ר' ישראלע און ר' שעפטל אקסלאד. ר' ישראל איז באַווסט געווען אויף אַ גרויסן שטח פון רוסלאַנד און אויך שטאַרק אנגענומען ביי נאָטשאַלטווע, דורכדעם וואָס ער איז געווען אַ פאַרזאָשטיק פון רוסישע רעגירונגס-בנינים. ער האָט עס געבויט דעם ראַד קראַמען אין קאוועל. ער איז געווען אַ לומדישער און חסידישער מענטש און אויך אַ נדבן, זיין שטוב איז, געווען תמיד אָפן פאַר אַרעמע לייט. זיין ווייב דאָברעש-מלכה איז געווען אַנאשט-הילף און אַ בעלת-צדקה, ר' ישראל איז געשטארבן אין יאָר תרנ"א לפ"ק. זיין זון גדליהו-יוסף איז געווען געראטן מיט אַלע אינם פאָטער זינגעם. ר' ישראל האָט געהאט אַנאידעם ר' אליעזר; אַ למדן און אַ גרויסער ירא שמים און אַ סלאַנימער חסיד. מען האָט געשמועסט אז ס'האט געהאלטן ביי דעם ער זאל ווערן סלאַנימער רבי.

זיין ברודער ר' שעפטל איז אויך געווען פון די חשובע בעלי-בתים אין ראטנע. זיינע אַלע זין האָבן געקאָנט לערנען. די עלטערע צוויי זין זיינע, ר' אהרן-משה און ר' יוסי זענען תמיד געוועסן ביי די גמרות. ר' יוסיס בני בית דערציילן אז פון זיין זיצן כל-ימיו און לערנען אויף איין אָרט האָט זיך אויסגעריבן דער שטאַלן פון דעם טיש וואו ער האָט געהאלטן אַנגעשפּאַרט זיינע פיס און עס האָבן זיך געשאַפן טיפע גריבאַלאַך...

ר' שעפטל איז געווען גבאי אין שול ביז אין זיינע לעצטע יאָרן און אויך ביי דער חברה-קדישא איז ער געווען דער גבאי. ער איז געשטארבן אין יאָר תרנ"ו לפ"ק.

ר' שעפטלס זון ר' אהרן-משה איז געשטארבן אין יאָר תר"פ. און דער צווייטער זון ר' יוסי איז געשטארבן תרמ"ח לפ"ק.

משפחת זדאמישלער

די דאזיקע משפחה איז זייער אַ גרויסע, דער ראש איז געווען ר' ישראל זדאמיש-לער, ער האט געהאלטן אַ וואַסער-מיל ביים טייך יאניווקע נעבן דארף זאָמישלע. ער איז געווען אַ גרויסער סכנים-אורח, מען זאָגט: אז פון זיין טיש איז קיינמאל נישט אראפ-גענומען געוואָרן דאס טישטוך, און די שטוב איז געווען תמיד פול מיט אורחים.

דער איידעם זייער איז געווען דער באַקאַנטער ר' אייזיק שוחט, אדער ווי מען האט אים גערופן „ר' אייזיק זאמשענער“ דערפאַר, ווייל ער איז געווען אַמאל אַרענדאר אין דארף זאָמשן. ער איז געווען אַ חשוב ונחמד לבריות, אַ מוהל, אַ בעל-תפלה און בעל-תוקע. אויף דער עלטער שוין, אַז מען פלעגט אים נעמען אין אַ דארף פאַר אַ מוהל, פלעגט ער דערנאך זאָגן אין אַ שפּאַט; „איך האב דארט געהאט חיתוך, פריעה, מציצה און אַ קערבל אויך“. . . די פנקסים פון אַלע חברות און ראַטנע זענען געשריבן מיט זיין האנט אין כתב וועליש.

זיין זון ר' משה איז געווען אַ איש תם וישר. אין ראַטנע האט מען אים גערופן „משהלע“, ער איז געווען אַ גמרא מענטש. אין זיינע לעצטע יאָרן האט ער זיך אויפגע-האלטן אין קאָוועל ביי זיין זון דעם באַוואָסטן סוחר און נדבן ר' יוסף שוחט. דער אויבן-דערמאנטער ר' ישראל זדאמישלער איז געשטאָרבן אין יאָר תר"א לפ"ק. ר' אייזיק איז געשטאָרבן אין ראַטנע בשנת תר"ן לפ"ק.

נאך וועגן די „איצאלאך“

ר' בערל פוקס וואס מיר האבן אים שוין דערמאָנט אין דער „איצאלאך“ משפחה, האט געהאט אַ ברודער ר' יידל, מען האט אים גערופן ר' יידל לייזערס. ער האט געהאט פינף זין, „בני-יהודה“ האט מען זיי גערופן. צעת דער דערמאנטער רוסישער רעוויזיע האבן זיי צעטיילט זייערע פאמיליעס אויף זיין מצד, גלייכער און פרידמאן. צו דער פאמיליע פרידמאן געהער דער באַוואָסטער פלל-טווער אין קאָוועל ר' יידל סופר.

די הירניקער משפחה.

דער ערשטער פון דער משפחה נאך אין דער צייט פון קאזלער רב איז געווען ר' דוד הירניקער, א חשובער בעל הבית. ער האט געהאט דריי זין וועלכע האבן זיך פארשריבן אויף דריי באזונדערע פאמיליעס: שטיינגארטן, אברך און ניכנהאלץ. זייערע קינדער געפינען זיך אין א סאך ערטער אין פוילן און אין אמעריקע. צו דער פאמיליע שטיינגארטן געהער דער באוואוסטער און חשובער ר' בן-ציון שטיינגארטן אין ראטנע.

די סעלישטשער משפחה.

דער ערשטער פון דער משפחה איז געווען ר' יצחק-הערש אפעל, אדער ווי מען האט אים גערופן ר' יצחק-הערש סעלישטשער. זיין ווייב (די צווייטע שוין) מרת פעסל איז געווען א אשה צנועה און א וואוילקענעוודיקע. זי האט זיך שטארק אפגעגעבן אלע אירע יארן מיט העלפן ארעמע זי האט געשטאמט פון א מיוחדיקע משפחה פון בריסק. דער באוואוסטער סוחר און למדן ר' בערל מאלניס איז געווען אירער א קרוב, און די משפחה אירע האט געהאט בקבלה אז זיי קומען ארויס פון דעם ראש הנזלה הרב הנאמן ר' ליפמאן העלער (תוספות—יום—טוב)

ר' יצחק-הערש האט געהאט מיט פעסלען דריי זין: ר' יהודה-וועלוול גראבאו, ר' מאטל אפעל און ר' זעליק אפעל.

מיט דער ערשטער פרוי האט ער געהאט נאר איין זון, ר' בעריל אפעל. די קינדער וויינע האבן געטאן שיינע שדוכים, ר' מאטלס אנאידעם איז געווען דער באוואוסטער ר' משה רייכשטאל, א קרוב מיטן ראטנער דיין ר' יענקעלע מאנדעלבוים. ר' משה האט גע-וואוינט אסאך יארן אין אמעריקע. ר' יצחק-הערש מיט זיין פרוי פעסל זענען געשטארבן אין איין וואך, אין יאר תרל"ה לפ"ק (1875).

די משפחה רידער.

דער באוואוסטער פון דער משפחה איז געווען ר' דניאל בן ר' מרדכי-הערש רידער; א ייד וואס איז תמיד געווען איבער דעם וואר אין געזונט מגלה צו זיין דעם קץ און ביאת המשיח, ער פלעגט אנאגן דערויף פארשידענע זמנים און אויסטייטשן אלערליי געהיימע פטקים.

ער איז געווען א נהנה מיגיע כפון; נישט פארלאנגט קיין פרעמדן גראש, זיין משפחה פון דער ערשטער פרוי האט מען גערופן: די משפחה פון קרים. דאס שטאמט פון דעם וואָס ווען מען האט אנגעהויבן צו נעמען אין רוסלאַנד יידן אין מיליטער האט מען אויך צוגענומען א זינגל פון דער משפחה. מיטן נאָמען „טוביה“ און ער האָט געדינט אין קרים אין דער צווייטן גענעראל דערנאָך איז ער שוין פאַרעליבן דאָרט אין דעם שיינעם, ווניקן און פראַכטבאַרן קריג. ביסלעכווייז האט זיך אהין אריבערגעצויגן די גאנצע משפחה און זיי האבן זיך באַזעצט אין סעוואסטאָפאל; און אין סימפעראָפאל.

אין יאר תרס"ד איז אַראַפּקומען פון סימפעראָפאל איינער פון דער משפחה מיטן נאָמען ר' מרדכי גרינבערג. ער איז געווען א פרוםער ייד און אויך גוט בא'הבנט אין תל-מוד און אין וועלטליכע פילאָזאָפיע. ער האט צוזאמענגעשטעלט א לוח אויף א סאך יאָרן.

דער דערמאנטער ר' דניאל האט געהאט די צווייטע פרוי, ר' פישל דעם דיינס א טאכטער פון מאציעוו, ער איז געשטאָרבן אין טיפן עלטער אין יאר תרל"ד לפ"ק.

זכריהו דער גרויסער

מיט א וועכציק יאר פריער האט געלעבט אין ראטנע א בעל-הבית מיטן נאָמען זכריהו. זיין פאמיליע איז געווען נאמן; מען האט אים גערופן „זכריהו דער גרויסער“ זיין שטוב איז געווען פול מיט שפע און די בני-בית זענען באשטאנען פון 20 מענטשן: טעכטער איידעמס, אייניקלאַך א א. וו. די איידעמס זענען אלע געווען לומדים, איינע פון זיינע אייניקלאַך איז געווען די באוואוסטע סוחרטע פון פאָיאָנס אין בריסק גיטל-לאה אפטיק. זי איז געווען א בעל-ת-צדקה און האט געשטיצט אירע ארעמע קרובים. אירע קינדער זענען באוואוסט נאך היינט אין בריסק.

משפחת בערשטיין.

עס געפינט זיך אין ראטנע א גרויסע משפחה בערשטיין. דער ראש איז געווען ר' זעליג—שניאור א שוואַגער פון דערמאָנטן ר' בעריל פוקס. ער האט געהאט 7 זין. זיי האבן געוואוינט אין פארשידענע שטעט אין דרום רוסלאַנד. ר' זעליג-שניאור איז געווען דאָזער אין דער אַמאַליקער קהלה אין ראטנע, וועלכע איז ליקווירט געוואָרן אין י. 1844.

די משפחה רייסישער

דער ערשטער פון דער משפחה איז געווען ר' ישראל רייסישער. ער שטאמט פון קאברין פון די גרעסטע משפחות. דא אין ראטנע איז ער געווען פון די עלטסטע טריסקער חסידים און א חשוב ביים טריסקער מגיד ז"ל. ער האט געהאט דריי זין וועלכע זענען צעטיילט אין דריי פאמיליעס: רודמאן, רייסקי און רייסישער. דער עלטסטער ר' משה רודמאן איז געווען אין זיינע לעצטע יארן א גרויסער באן אונטערנעמער ביי דער רוסישער רעגירונג. ער איז געשטארבן כמעט א בן שמונים, אין טיף רוסלאנד אין דער שטאט אירביט אויפן אוראל. דער צווייטער ר' יידל רייסקי איז כל ימיו געווען א אנגעשטעלטער ביי אלערליי אונטערנעמונגען. אין די לעצטע יארן זיינע איז ער געווען אין ווארשע. ער איז געווען באקאנט אלס גוט הארציקער און חסידישער מענטש. דער דריטער ר' מאטל רייסישער איז געווען א בר-אורין און א נחמד לבריות. פֿעט דער וועלט-מלחמה איז ער עוואקואירט געווארן פון זיין שטאט בריסק קיין אופא אויפן אוראל. דאָרט האבן די יידן וואָס זענען זיך צונויפגעפארן אהין געהאלטן פון אים ווי פון א רבין, און אז ער איז קראַנק געוואָרן האבן זיך אלע שטארק מקריב געווען אויף אזוי ווייט, אז מען האט געבראכט צו אים אויפן ווייטן אוראל א פראפעסאר פון בערלין, א זאך וואָס האט געקאסט גענוג טויזנטער. רק אין עצה ואין תבונה נגד ה'. ער איז געשטארבן אין עלטער פון צוויי און-זיבעציג יאר ת. ג. צ. ב. ה.

באמערקטע דרוק—פעהלערן:

אויף דער זייט 5 אין דער שירה 27 אַנשטאַט ר' צבי ב'ר דוד ז"ל דאַרף זיין:
"ר' צבי ב'ר דונ ז"ל."

זיכרונות ותיאורים מן העיר רטנה

נכתב בידי

פישל העלד

ברטנה

מתורגם מעברית

1988

דפוס מ. ויינברג, קובל.

הערות

המתבר האחד והיחיד, הנו היחידי ברטנה הזוכר במדויק את התרחשויות והאנשים, את הזמן והמקום. הוא כעין ספר זיכרונות מהלך של חיי היום-יום. תודות לכך נקבל פה פרטים חשובים ביותר הנוגעים לנחלת העבר שלנו.

חוברת זו כתב המחבר תחילה בעברית בהיותו בשנות השבעים לחייו. מלאכת הכתיבה ארכה שבועות אחדים וברור שהיא תעניין רק את אנשי רטנה ובמיוחד את אלה של הדור הוותיק. כאן ימצאו את ייחוס אבותיהם ואת התקופות שהיו חשובות בבית היהודי. עניין מיוחד יגלו בחוברת, אלה מרטנה שהיגרו אל מעבר לים ובליבם חקוקים זיכרונות רבים ומסורת אבות.

מטרה מעשית זו היא שחייבה את הצורה המחוספסת ואת הסגנון הישן. דומה הדבר למפה לא צבעונית בה אנו מזהים את הגבולות העיקריים באופן כללי בלבד, ואם אי פעם יימצאו מי שיכתבו את הפנקס הגדול של רטנה, תהייה להם חוברת זו ללא ספק אבן היסוד וראש הפינה.

בחוברת אנו מוצאים גם דברים אחרים: לפנינו במילים קצרות דברים על הקמתה של רטנה, על הדמות היפה של ר' יעקב רטנר הצדיק המפורסם של רטנה הישנה, על מנהיגי העיר אצילי הנפש, ר' צבי מכניוויקר ובנו. על הדמות האגדתית של ה"ניסכזשער" - בדמותו גילם ה"ניסכזשער" באופן מלא את הביטוי של הצדיק היהודי. בחוברת מרחפת רוחו של ה"מגיד מרטנה", זהו מן "יהודי תהילים" בזעיר-אנפין. סביב כל הדמויות הללו נמצא את משפחות הדיינים, השיחטים ואת אלה של היהודים הפשוטים. כל המשפחות הללו קלועות האחת ברעותה. אנחנו הם כל האנשים האלה. חיי כולנו סובבים סביב בית הכנסת היפה ברטנה, שאין שני לו בהדרו. ולבסוף: כל אלה הם בעולם האמת, בית הכנסת היפה העשוי עץ דולק כנר, והוא עולה באש ביחד עם להבותיהם של מאות הבתים בעיר בשרפת העולם הגדולה של 1915.

היהודים אשר אחזו בידיהם במשך כל השבוע במחט או בפטיש, היהודים של עולם החולין, אלה כמעט ואינם מופיעים בחוברת. זאת מן הטעם הפשוט שבאותם הימים היה בלתי אפשרי שהם יתפסו מקום חשוב בקרב הקהל. לכן, גם לא מסרנו את הגנאלוגיה שלהם. יתכן שיבוא הזמן גם לכך.

אהרן-יאנקל גינזבורג

רטנה, יולי 1938

-- (עמוד 4) --

העיר

רטנה נוסדה עוד בזמן שלטון הרוזנים לבית סגושקה, לפני 500 שנה לערך.

העיר התפרשה על פני השדות שכיום הם בבעלות הכנסייה הרוסית. המקום הוא בעיר העתיקה ליד נהר הוויזשווקה.

העיר נחרבה במאה ה-18 בזמן מלחמת שבדיה-פולין בשנים 1706-1707. במלחמה זו נהרגו רוב תושבי העיר ומי שנותרו נמלטו מהמקום והתיישבו בשדות שליד נהר ה "פריפט". כך נוסדה רטנה החדשה. בתקופה זו גם נפתח בית העלמין הישן ושם בקבר אחים טמנו את כל הרוגי העיר העתיקה. את הקבר הזה ניתן לראות עוד היום בצד המזרחי של בית-העלמין הישן והוא נראה כתל קטן.

בין אלה ששרדו מן העיר העתיקה היה צדיק אחד שהתפרסם מאוד. שמו היה: "יאקיב רטנר". הוא אינו מופיע בכתבי ההיסטוריה שלנו וכל מה שאנו יודעים עליו הוא רק ממה שזקנינו מסרו לנו. פעם אחת מצא מחבר החוברת [פישל העלד] באופן מקרי לחלוטין על לוח רסקין את הדברים הבאים: "ר' יעקב רטנר מת בקרקוב בשנת...", אלא שהמחבר אינו מצליח להיזכר בשנה שהייתה רשומה על גבי הלוח. ברור שהמדובר הוא בתקופה שלפני מאתיים שנה לערך.

בשנים הראשונות הנהיגו את העיר החדשה שני האנשים החשובים ר' חיים מכניקוור ובנו. הם שרדו את הטבח שהתחולל בעת המלחמה הנ"ל בעיר העתיקה. תודות למאמציהם ולכספם נבנה בית-הכנסת הישן. בית-הכנסת נבנה באותו הזמן בו נבנתה הכנסייה הקתולית ברטנה בשנת 1784 בעזרת ובהשגחת אשת ראש המחוז סאסנאווסקה, שבזמן שלטון המלוכה הפולני משלה ברטנה וסביבותיה. לאחר מותה נקברה בכנסייה.

-- (עמודים 5-6) --

לימים כשבתה נפטרה נהגו כך גם עמה. קברי השתיים וארונותיהן נמצאים בכנסייה עד עצם היום הזה.

יודעים לומר בוודאות שעליית הגג אשר בבית הכנסת הישן הייתה מקום מושבו ולימודיו, במשך זמן רב, של הר' חסיד המיכטישער והנסתר ר' ליב בן שרה.

ר' חיים ובנו ר' צבי מכניווקר אותם הזכרנו, נודעו בגדבותם ובמסירותם לצרכי הכלל.

ידוע מהסיפורים שלר' צבי מכניווקר היו 7 בנים ובת אחת. לבנו הצעיר של ר' חיים ר' פנחס פולמר היו 7 בנות ובן אחד. מהם יצאה משפחת "אברך" המפורסמת ששמעה נודע בכל רוסיה ופולין. את שם המשפחה הזה הם קיבלו במה שקרוי "זמן הריוזיזע הרוסית הראשונה", זה היה מפקד היהודים ברוסיה ובפולין. כל יהודי קיבל אז שם משפחה. עד לקיום אותו המפקד נחשבו כמעט כל היהודים ל"נעלמים". ר' יוסל שהיה אחד מחתניו של ר' צבי מכניווקר קרא לעצמו "אברך" על שם הפסוק מהחומש הנוגע ליוסף הצדיק: "ויקרא לפניו אברך". כך נשאר שם המשפחה שלהם לתמיד. במשפחה זו, כמו בכל משפחה גדולה, היו אנשים מחוגים שונים: חסידים, לומדים, מתנגדים, משכילים, עשירים ועניים.

בעת האחרונה מוכר לנו ממשפחת אברך ברטנה ר' חיים בר' נחום החשוב.

בני משפחת מכניווקר, אותה הזכרנו לעיל, הביאו לרטנה את המגיד הקרוי: "המגיד מרטנה". תחילה הביאו אותו לחצרם כדי שישמש מלמד לילדיהם. חצרם הייתה ליד כפר בוזאק המרוחק 20 ק"מ מרטנה. למלמד קראו ר' צבי בר' דב ז"ל, הוא היה מסור עד למאוד לעבודת הבורא. הורינו יודעים לספר אודותיו כעושה מופתים, למן ההתחלה.

דהיינו: קרה מקרה במכניווקה: אחת הנשים בחצר התקשתה מאוד ללדת. כמעט שאמרו נואש על חייה. המלמד הנ"ל שהתגורר אותה עת כבר בחצר, הרבה בתפילות, הלך לטבול במקוה. והנה מאמציו עזרו ליולדת ולרך הנולד, והכול עבר בשלום.

מעשה נורא הקשור לשמו התרחש בתקופה המאוחרת יותר, כאשר בהקפות שמחת תורה אמר בבית הכנסת את: "אתה הראיתה". המעשה עצמו כבר שכח מיהו מתברו, אבל מאז נחשב ר' צבי לבעל-מופת ול "מגיד".

ל "מגיד" בניגוד לרבי, לא היו חסידים. אין אנו יודעים בבידור כיצד התבטאה ה "מגידות" שלו. אבל המחבר שמע מזמן על חסיד קוברינר שהרבי הגדול ר' משקה קוברינר נהג תמיד להזכיר את המגיד מרטנה ולספר עליו מעשיות. שניהם היו באותה חברה והמגיד נהג לנסוע לקדוש ר' שלמה לודמיר.

מנהגי המגיד רווחים ברטנה עד עצם היום הזה. למשל: בערב שבת לאחר התפילה אומרים: "ברכו" ועוד. אבל במהות אלה הם מנהגי קרלין.

בשנות נעוריו פגש המגיד בעיר ברודי את הבעל שם טוב, (הבע"שט) אבל בגלל הדוחק הרב הוא הצליח לראות רק את ערפו ולא את פניו.

למגיד לא היו בנים זכרים, רק בנות. את השידוכים סגר עם בעלי הבתים ברטנה.

עד עצם היום הזה ישנם רבים שהם נינו. אלה הן המשפחות שנפטרו לפני זמן קצר. ר' מאיר קארש שנהגו לקרא לו ר' מאיר בירקר, ישראל- ליפא ברגל, דויד גרינשטיין ועוד.

המגיד נפטר בשנת תרע"ה ביום ט' ניסן. על קברו שבבית העלמין הישן ברטנה ניצב עד עצם היום הזה אוהל ומסביב ישנם הקברים של היהודים החשובים בעלי הייחוס והמעלות.

בימי חודש אלול פוקדים את אוהל המגיד יהודים ויהודיות רבים, מתפללים ומניחים פתקי משאלות.

-- (עמוד 7) --

הרב מניסכיש

לאחר פטירתו של הקדוש ר' יעקב-אריה שכונה "הרב מקובל", תפס את כיסא הרבנות ברטנה הרב הקדוש הר' יצחק מניסכיש. (הרב מניסכיש). בתקופת כהונתו לא הרשה לעצמו איש לפעול ללא הסכמתו או ללא עצתו. בין אם במסחר ובין אם בשידוכים. דבר מענייני העיר לא בוצע לפני שהתקבל לכך אישור מאת הרב מניסכיש. מופתים רבים קשורים בשמו. הוא נחשב לחוזה. כלומר: הוא ראה מה שמתרחש במרחקים. האנשים היו משוכנעים שאם מישוה עשה דבר מה בניגוד לרצון הרבי מניסכיש, כי אז הוא לא הוציא שנתו. והמאמין, יאמין.

הרב מניסכיש היה בעל נוכחות מרשימה. שמו הלך לפניו בכל תפוצות ישראל. בשנותיו האחרונות עלו אליו לרגל רבנים רבים ורביים מכל רחבי פולין.

רטנה הייתה מעין עיר המלכות שלו. מדי שנה נהג לשבת בה במשך שבועות אחדים. היו לו דירה ומקווה משלו בגן של בית התפילה הטריסקאי. זמן רב סברו שבמקום הזה עמד פעם המקווה של ר' יוקיב רטנר הקדוש. לכאן הגיעו לטבילה נשים עקרות מערים אחרות. אלא שמאוחר יותר נודע שהמקווה של ר' יוקיב רטנר לא היה במקום הזה. הרב מניסכיש אישר זאת בעצמו.

בשנת תרכ"ג, 5 שנים קודם לפטירתו, נסע הרב מניסכיש בפעם האחרונה לרטנה שהייתה מאוד יקרה לליבו. בעלי הבתים קיבלוהו תמיד בכבוד גדול. מספרים את המעשייה הבאה: בשבת מסוימת אחת נסעו (כפי שהיה נהוג) לרבי מניסכיש בעלי בתים מרטנה ומקאמן-קושירסק. בעלי הבתים מקאמן הביאו עמם בקבוקי יין בדיוק כשאלה מרטנה הגישו את היין שלהם בכדים.

-- (עמוד 8) --

אז אמר: "דער ראטנער קריג..¹ (מלחמת רטנה) יקר בעיני מהשלוש בקאמן!"

לאחד מבעלי הבתים החשובים ביותר בקאמנה קראו שלום... עוד מסופר שכשפעם הציגו שאלה בנושא המחלוקת עם המגיד מטריסק ז"ל, הוא ענה שהמחלוקת היא מן סגולה הנחוצה לאריכות-ימים.

הרב בניסיכזש היה רשום בחברת רטנר, ש"ס. בשנת תרי"ט הוא התבקש להשכין שלום בין שתי החברות שקדמו לחבורת ש"ס. פנקסה של חברת ש"ס וחתימתו של הניסיכזשער קיימים עד היום ברטנה. החתימה היא מיוחדת במינה והיא מופיעה בפנקס ומאשרת את חברותו בזה ובבא.

ה"ניסיכזשער" נפטר בגיל 75 בניסיכזש בשנת תרכ"ח ביום כ"א שבט. יש הטוענים שהגיע לגיל 80. אבל היות וידוע לנו שבעת פטירת אביו ר' מרדכי ז"ל הקדוש (מחברו של הספר: "רשפי-אש") הוא היה בן 7, הרי שבמותו אמנם היה בן 75.

לאחר פטירתו הביאו לדפוס את ספרו "תולדות יצחק". הספר הוא פירוש לתורה על דרך הקבלה.

יום השנה למותו מצוין ברטנה עד היום. ביום זה אוספים בעיר נרות רבים הדולקים לאורך היום כולו ועורכים סעודה. ה"ניסיכזשער" נהג לפניו למכור ספרי תהילים במו ידיו, וכל ספר כזה שנמכר על ידו נחשב עתה לספר יקר המציאות. מי שברשותו ספר שכזה שומר עליו מכל משמר ואינו מתיר למכרו.

הדיינים

לדין הראשון קראו ר' בער ז"ל. הוא היה למדן גדול ומכאן כינויו: "ר' בער חריף". הוא היה חתנו של החוכר רוטשיקר שהתגורר בכפר קרמנה. שם בבית חמיו למד שנים רבות תלמוד, והיות שהיה יליד רטנה התקבל בהסכמת הרב של קובל לשמש שם דיין.

¹ משחק מילים. קריג- מלחמה. קרוג- כד

-- (עמוד 9) --

את השכירות הנמוכה שילמה העיר, ועל כך נהג לומר בדרך של משל שהוא דומה לערבה הנמכרת בזול, לעומת השאר כמו האתרוג והלולב. על האתרוג וההדס משלמים ביוקר. הערבה עולה בזול, משום שהיא צומחת בבוץ המקומי סביב לעיר המגורים..

הוא נפטר ביום הושענה-רבא בשנת תר"ח. השמש שלו ר' צבי נפטר יחד אתו.

את מקומו של ר' בער מילא בנו הדיין ר' יעקב מנדלבוים ז"ל. נהגו לקרא לו: "יענקה'לה". הוא היה מורה דגול, בקי בענייני מסחר ויודע את מלאכת הפשרה כך ששני הצדדים הניצים יצאו שבעי רצון.

הוא נפטר ב כ' בחודש אדר ביום ב' בשנת תרנ"ז בגיל 87. וסיפור מוזר: גם השמש שלו הלך באותו יום לעולמו.

לאחריו כיהן בנו הדיין ר' יוסף-לייב ז"ל. גם הוא היה למדן גדול בתלמוד ובמפרשים ועובד בעבודת ה'. לכסף לא הייתה בעיניו כל חשיבות שהיא. הוא נחשב מאוד אצל ה "ניסיכזשער" שלפי הסיפורים נהג לקרא לו: "יוסף-לייב שלי". ר' יוסף נפטר ביום הראשון של סוכות בשנת תרס"ג. הוא לא הותיר אחריו בנים. בן אחותו ר' ישעיהו פלמן הוא דיין בברמל-וההלין. קבריהם של ר' יענקה'לה ור' יוסף- לייבה'לה סמוכים זה לזה. ליד הקברים הוקם חדר תפילה אליו באים מי שרוצים לשפוך את מרי ליבם.

לדיין הנ"ל היה את, - קראו לו יוסי של ר' בער. גם הוא היה למדן, אך בדרך שונה לחלוטין. הוא כבר נהג לעיין בספרי חקירה. אחד מבניו היה איש חשוב בקובל ושמו היה משה-יצחק מנדלבוים. תמיד החזיק במשרה ממשלתית. המנדלבויםים הידועים הם צאצאיו.

השוחטים ברטנה

משרת שוחט ברטנה עוברת מזה מאה שנה בירושה מאב לבן. השוחט הראשון היה ר' אייזיק, והוא היה בן זמנו של המגיד מרטנה. הנ"ל גם היה חזן בבית הכנסת. אחריו בא בנו ר' אהרן, ואחריו בנו שלו ר' ברוך. לאחר ר' ברוך הגיע בנו ר' אייזיק השני (משפחת גלר) שנודע כאחד מחסידי טריסק הראשונים שהוערך מאוד על-ידי המגיד מטריסק. עוד בחייו קיבלו כשוחט את בנו ר' אברהם שנפטר, רחמנא ליצלן, ממחלת הכולירה ביום כיפור שנת תרנ"ג. כך ארע הדבר: בעמדו כבעל-תפילה לכל-נדרי אצל העמוד בבית הכנסת, אמר לפתע שהוא חש ברע. עוד לפני שסיים את דבריו חזר לביתו. באותו הלילה נפטר. מותו עשה בעיר רושם אדיר.

את מקומו ירש אחיו יהושע. הוא היה מקובל מאוד, והיה גם-כן בעל תפילה. הוא נפטר בקוברין בשנת תרע"ו בעת הכיבוש הגרמני.

האב ר' אייזיק עוד חי לאחר מותם של בניו ר' אברהם ור' יהושע. הוא נפטר בחודש שבט בשנת תרע"ו. כעבור זמן מה בשנת תרכ"ו מינה הניסיכזשער ז"ל את ר' שלמה-יואל בן ר' יעקב קרמיניץ שהיה מומחה גדול להלכות שחיטה, לשוחט. הוא היה בעל כשרונות כמו בעל תפילה. הניסיכזשער חשב עליו גדולות ונצורות וכשהגיע אמר עליו: נתתי לו משרה של שוחט, הגם שאינו חסיד שלי, אבל הוא שוחט מעולה! ר' שלמה-יואל נפטר בשנת תרס"ח. את מקומו תפס בנו ר' אברהם, איש ישר ומצוין במידות. הוא נרצח בביתו בידי הרוצחים הידועים לשמצה, בערב ראש השנה בסוף שנת תר"פ.

לשוחט ר' ברוך אותו הזכרנו כבר בהתחלה היה אח, "ר' לייבה'לה" ששימש כשוחט בקובל וממנו יצאה כל משפחת השוחטים. אחד מחתניו היה הדיין המפורסם בטריסק ר' זכריה רויזנפלד שבשנותיו האחרונות היה רב באמריקה.

-- (עמוד 11) --

משפחות

ה "איצאלאך"²

בזמנו של המגיד מרטנה חי ברטנה בעל בית בשם ר' יצחק. מסגו יצאה המשפחה הידועה, משפחת ה "איצאלאך". המפורסם ביותר במשפחה זו הוא ר' ברל ב"ר אליעזר פוקס שכונה: "ר' ברל של איצל". ידוע לנו גם על אחד מבניו של ר' יצחק בשם ר' יעקב מרדרר נר' יעקב של איצל).

ר' ברל פוקס היה קודם לכן אישיות חשובה בעיני הרב הקדוש מקובל, ר' יעקב-אריה ז"ל ואחר-כך בעיני הניסיכזשער. ר' ברל פוקס היה אחד משלושה בכל הגליל שנסעו לברדיטשוב בשנת תקצ"ח, מיד לאחר מותו של הרב מקובל. הוא נסע לאחיו של הרב, ר' יצחק ז"ל עם כתב הקנסוס כדי שהנ"ל יוקח לידיו את הרבנות לאחר פטירת הרב.

ה "איצאלאך"³ השתדכו עם משפחות ידועות וטובות. אחד מחתניו של ר' בערל היה ר' פישל רויזנפלד שכונה: "פישעלע". העריכוהו כאדם משכיל ונחמד לבריות. מקורו מסלוביטש שליד בריסק. ר' בערל וחתנו ר' פישעלע מתו ברטנה באותה השנה, שנת תרי"א.

ר' יצחק-הרש פוקס אחד מבעלי הבית החשובים ברטנה היה בנו של ר' בערל. הוא היה חסיד קרלינאי וחשוב בעיני הניסיכזשער. נפטר בשנת תרי"א. בנו ר' אברהם פוקס היה חתנו של ר' זלמן אשכנזי מקובל. חתניו של ר' יצחק-הרש היו: ר' אליעזר גינזבורג, שהיה נכדו של הסוחר הידוע ר' לבה גינזבורג מקוריטניצה, החסיד הקרלינאי הנחשב ר' פייבל ברגמן מפלוטניצו ור' יוסף גולדזמד מלודמיר.

האישיות הידועה מן הזמן האחרון היא של ר' מאיר-שמואל מרדרר, בנו של ר' יעקב מרדר שהוזכר לעיל. הוא היה חשוך ילדים ונפטר ברטנה בשנת תרפ"ו.

חתניו של ר' יעקב איצלה היו: ר' יואל אברך, ר' שלום-יצחק גרינברג, ר' אברהם קארש דויד איילבוים.

² איציק ברנים

-- (עמוד 12) --

ה"נאראנאנעם"

בסוף שנת ת"ר (לפני מאה שנה) הגיעה לרטנה משפחה חדשה שהייתה מפורסמת כיוון שהיו בבעלותה מחוזות רוסיים רבים. זו הייתה משפחת "ברבנס". שמה האמיתי היה: "ליכט". ראש המשפחה וזקנה היה ר' יצחק ליכט, או כפי שכינהו: ר' יצחק קומינר". ואמנם מוצאו ממשפחה קאמנית נאה. לרטנה הגיע בודד ויתום. הוא התחתן שלא לפי מדרגתו, כמו שהדבר היה מקובל במצבים קשים כשלו.

באותה תקופה פקד השלטון הרוסי לסלול את הדרך שחצתה את רטנה. (מסלול ווולין-ברעסט). ר' יצחק ליכט הקים אכסניה על הדרך הזו מחוץ לעיר, והפך תודות לה לבעל הון רב.

היו לו שני בנים ובת אחת. הבנים היו עשירים מאוד. לאחד קראו אליעזר. הונו נאמד במאה אלף רובל. לבן השני קראו ר' יודל והונו שלו נאמד בשישים אלף רובל. עושרם עבר לילדיהם. כל בעלי המשפחה התחתנו עם משפחות טובות וידועות. ר' סנדר זילבר הידוע, יליד לובלין היה חתנו של ר' אליעזר. הגביר ר' ליב צייטלין היה מחותן שלו. בשנותיו האחרונות השתדך ר' אליעזר עם ר' יעקב יוסל אורנשטיין המפורסם יליד קורעץ.

-- (עמוד 13) --

בחתונתו היה ר' אליקום צנזר ראש בדחני ווילנה כולם. (זה היה בשנת תר"מ-1880).

אחד מחתניו היה בעלים של בית-דפוס, איש המזרחי הציוני ר' לוי לוי אפשטיין מוורשה. אשתו השנייה של ר' אליעזר הייתה בתו של הגאון ר' חיים-אליעזר ווקס מקליש. לא היו לו ילדים ממנה. היא מתה ברטנה בשנת 1870. אביה הגאון היה לצידה. בבית העלמין הישן ניצבת עד היום מצבה גדולה על קברה.

הבן השני ר' יידל אותו כבר הזכרנו, עשה גם-הוא שידוכים נאים. כמו עם ר' יצחק גולדמן מוורשה ברח' נלעווקי 20 ועם ברלין הנגיד המפורסם מבריסק. אחד מחתניו של ר' יצחק היה ר' הרש אייזנברג והוא בא ממשפחה מיוחסת בפינסק.

כל הגבירים שהוזכרו באו להתיישב בבריסק שבליטא והיו סוחרים גדולים.

בעלי המשפחה הראשונים נהגו באופן בינוני בענייני צדקה, לא בקמצנות ולא בפזרנות. רק ר' יצחק הזקן הפגין בערוב ימיו נדבנות גדולה. הוא ציפה בפת על חשבוננו את ג' בית-הכנסת ברטנה. זה עלה לו 1600 רובל.

ר' יצחק מת בערב שבועות בשנת תר"מ (1880). בהלווייתו חבשו נכדיו לראשיהם כתרי-תורה קטנים עליהם היה חרוט שמו. הכתרים הללו מצויים עד היום בבתי המדרש של רטנה.

בשנים האחרונות מוכרים לנו שני בניו של ר' יידל. בעל הצדקה וירא השמיים המפורסם ר' דוד ליכט ז"ל שבפרגה² - וורשה ויבדל לחיים אחיו הגביר והעסקן הגדול ר' מאיר ליכט המתגורר בבריסק.

² הרובע היהודי בוורשה

-- (עמוד 14) --

משפחת רויטנברג

יצאה של משפחת רויטנברג הגדולה המוכרת ברוסיה ובפולין הוא מרטנה. הסבא רבא ר' זשל דיין היה נכדו של המגיד מרטנה. הוא חי בתקופתו של הרב מקובל ר' יעקב-אריה ז"ל גבאי של ה "ניסיכזשער" הגיע מאותה המשפחה.

משפחת פרישברג

נודע ביותר מבני המשפחה הזו היה ר' מרדכי-לייב ב"ר שואל-צבי פרישברג. הוא היה עשיר מאוד ובעליהם של נחלאות רבות. מטיבו היה מלא מרץ וחרוץ, בקי במפרשים הראשונים של התנ"ך וחובב תלמוד. נוטה מעט להשכלה כפי שהייתה באותם הזמנים. זילזל באמונות זפלות. ב 1852 כשנפטר ר' פישעלע הרב מקאזה, קיבל ר' מרדכי-לייב את משרתו של המנוח. די שיוכל לפרנס מן ההכנסה את האלמנה והיתומים לאחר שאבי המשפחה נפטר. אחר-כך זפך לראש-קהל (זבורטשיק- כך קראו לראש הקהל). מכל המשרות לא לקח לעצמו שכר. זה נקרא שהוא מתעסק ב "פאטשאטנאי דאלזשנאסט". כלומר, משרת כבוד ללא שכר. להתנהלותו הנמרצת והנבונה הוא גרם לביטולם של כמה מנהגים מטופשים ברטנה. למשל, היה נהוג שלפני החתונה היו נשות המשפחה מארגנות סעודה ("רימפל" קראו לה) עבור הכלה ועבור כל הנשים שהובילו לבית-הכנסת. ומנהג נוסף: ביום החופה נהגו הכליזמרים לכת לבתי כל הקרובים ולגן להם. כדי שלא להתבייש היו נשים עניות רבות מוכרות חפצי אביתם על מנת שיהיה בידם לשלם לנגנים או כדי לצאת בהוצאות ה "רימפל". מנהגים אלו נוררו לא אחת מחלוקת בין איש לאשתו. ר' מרדכי-לייב ביטל את המנהגים הללו.

-- (עמוד 15) --

הראוי להזכיר מנהג שטותי נוסף שבוטל עוד קודם. זה היה מנהג הובלת הכלה לטבילה זוהו בליווי כלי-זמרים ובדרך-כלל גם בליווי ילדים וחברים שאינם קרובים. מנהג זה היה גם בעיירות אחרות ופה ברטנה נמצא סוף סוף מישהו שהיה הראשון לשים קץ למנהג פשו הזה שרק גרם בושות ליהודים. מי יתן שאותו אדם יזכה לגן-עדן.

ו. של ר' מרדכי-לייב פרישברג היה הדיין המופלג מקולק ווולין ר' מאיר הימלפרב.

זרדכי-לייב נפטר בחורף תרמ"ד (1884). הוא השאיר אחריו שני בנים: ר' ישראל ור' שמריהו. של ר' שמריהו ר' אשר, גר עכשיו בניו-יורק לשם הגיע מאודסה. ב 1877 בעת מלחמת ייה-תורכיה הוא עזב את רטנה.

מרדכי-לייב היה גם גיס: ר' לוי בורשטיין המופלג מחסידות טשרנוביל.

ר' הירש קוריטניצר

ז. ברטנה אדם שכדאי להזכירו, זהו ר' הירש קוריטניצר, אותו נהגו לכנות ר' הירש זשיריטשר. א היה בעלים של אכסניה שעמדה בצד הדרך הישנה ברחוב הולינקה. לא היו לו ילדים. היה ב לב ובשנותיו האחרונות חילק את כספו לצדקה.

ספו בנה ברטנה הקדש⁴ וביחד עם הר' ניסיכיזשער בנה בית מטבחים ואטלמים. ההכנסות קדשו לצרכי הקהילה. לבסוף הפך לגבאי בית-הכנסת התרב והישן.

א לקח על עצמו לשפץ מחדש את המבנה ואפילו הספיק להכין את כל החומרים החשובים : "רבות מחשבות בלב איש". היושב במרומים נטלו באמצע המפעל.

-- (עמוד 16) --

זה היה בערב שבועות תרכ"ד לפ"ק. את כל כספו בסך של כמה מאות רובל השאיר לבית-הכנסת. בכסף זה הסתיימה בשנת תרכ"ה לפ"ק בנייתו מחדש, ולא היה שני ביופיו לבניין. הגילופים והתמונות השאירו את הצופים בהם בפה פעור, ומביני דבר העידו שאין כמבנה הזה בכל רוסיה.

ברשותו של ר' הירש קוריטניצער היה גם ספר תורה שעמד בבית-הכנסת עד לפרוץ מלחמת העולם. ספריו נמצאו גם בבית-המדרש.

זמן קצר לאחר מותו של ר' צבי קוריטניצער, כשבית-הכנסת כבר נבנה מחדש, נמצא אחד מה "איצאלאך", ר' יעקב-ליב ב"ר אברהם- יצחק קמפפר שהקדיש עצמו לבית הכנסת ושמר עליו בנאמנות רבה. המחבר עצמו עזר לו בכך עד לפרוץ מלחמת העולם. ר' יעקב-ליב נפל כקדוש כשביום בהיר אחד נהרג בידי רוצחים. זה היה בכ' אב תר"פ (1920) ועליו נאמר: "שכר מצוה בהאי עלמא ליכא". כלומר, "בעולם הזה אין נותנים שום שכר".

בית-הכנסת שגילו היה כ 150 שנה לערך, נבנה מחדש לפני כשבעים שנה. כך כשהוא במלוא הדרו, במלחמת העולם ביום 16 לחודש אלול תרע"ה (27/8/1915) העלוהו הקוזקים באש. הצליחו להציל רק מעט ספרי תורה וגם זאת תודות למסירות הנפש של יהודים יחידים ובראשם ר' יעקב-ליב קמפפר. זמן מה אחר-כך בעודם נסוגים שרפו הקוזקים את העיר כולה מכל ארבע צדדיה. מתוך כ 500 בתים נותרו 70 בלבד.

נזכיר גם את חזני בית-הכנסת. הראשון כיהן עוד בזמנו של המגיד. שמו היה ר' אייזיק שו"ב. לאחריו היה בעריל שנחשב מאוד בעיני הניסיכזשער. אחר-כך היה חזן ליטאי בשם ר' פסח ובעקבותיו הגיע ר' משה וולף חסיד ריזשנאי. החזן האחרון היה ר' משה לאביש הידוע. הוא החל את עבודתו בשנת תרמ"א וסיימה כעבור 5 שנים. ר' משה לאביש ידע לקרא תווים היטב וניגן ניגונים רבים שיועדו דבר גמרו עליהם את ההלל. הוא כבר היה חזן מודרני, בן למשפחה טובה מסטפן ולמדן.

-- (עמוד 17) --

משפחת מילשטיין

הראשון מבני המשפחה היה ר' יעקב מילשטיין שכונה: ר' יעקב מטיאס. כלומר: יעקב בן מתתיהו. הוא גר ברטנה מול בית-הכנסת. הייתה לו גינה גדולה ובה נמצא עד היום חדר התפילה הטריסקאי. בעבר היה בגינה גם המקווה של הרב הניסיכזשאי.

לר' יעקב היו 3 בנים. כולם אנשים מצוינים, ידועים וחסידים טריסק. הם נמצאים עד היום באמריקה בעיר דנוור. חתנו של ר' יעקב היה אבי המחבר ר' שלום העלד. ר' שואל- בער מילשטיין שהזכרנו כבר, גר שנים רבות בבריסק והיה שם אישיות מקובלת מאוד.

משפחת שמשון

הייתה משפחה ברטנה שכונתה: "בני שמשון", או "שמשוניוקעס".

זו הייתה משפחה אמידה שהתייחסה למגיד מרטנה. מאחר שלסבא רבא קראו שמשון, כונו הם: "שמשוניוויקעס" או "שמשוניוק". הסבא רבא היה מן הקפדנים ובעת מחלוקת אמר בתקיפות: "תמות נפשי עם פלישתים". במילים אחרות: לא יהיה לא לי ולא לך. כפי שנהג שמשון עם הפלישתים.

האחרון מביניהם היה ר' ליבר קרש. הוא היה נשיא הקהילה ברטנה מרגע שנוסדה ועד יום מותו. עסק באמונה בצרכי ציבור, ואפשר לומר שעסקן כמוהו לא היה עוד ברטנה. ר' ליבר קרש נפטר ביום ח' אלול תרצ"ו בגיל 71. ת. נ. צ. ב.ה.

-- (עמוד 18) --

משפחת שמואל-שמחה

יש ברטנה משפחה המתייחסת לרבני קרלין. סביהם היה ר' משה-בער שהיה אחיו של ר' אהרן קרלינר (מבעלי בית-אהרן), אבל רק מצד האם. ר' משה-בער נפטר בארץ-ישראל. היה לו בן, שמואל-שמחה שנפטר ברטנה בשנת תרל"א. חתנו היה המורה הידוע ר' שלמה-אהרן אליצקי ז"ל.

משפחת אקסלרוד

הראשונים מהמשפחה היו האחים ר' ישראלקע ושפטל אקסלרוד. ר' ישראל נודע בחלקים נרחבים של רוסיה והיה מקובל מאוד אצל השלטונות. זאת משום שהיה קבלן של בניי ממשלה. הוא זה שבנה את כיכר קרומן בקובל. ר' ישראל היה למדן, חסיד ונדבן שביתו היה תמיד פתוח לעניים.

אשתו דוברש-מלכה הייתה אשת חיל ובעלת צדקה. ר' ישראל נפטר בשנת תרנ"א. בנו גדליהו-יוסף ירש את כל תכונותיו. ר' אליעזר היה חתנו של ר' ישראל. הוא היה ירא שמיים גדול וחסיד סלונים. הייתה שמועה שהוא היה קרוב מאוד להתמנות לרבי מסלונים.

אחיו של ר' ישראל, ר' שפטל, היה גם-כן בין בעלי הכתים החשובים ברטנה. כל בניו הצטיינו בלימודיהם. הגדולים שביניהם, ר' אהרן-משה ור' יוסי תמיד ישבו ליד הגמרות. בני ביתו של ר' יוסי מספרים שכל ימיו ישב ולמד במקום אחד ובשולחן עליו השעין את רגליו, נותרו שקעים עמוקים...

ר' שעפטל היה בשנותיו האחרונות גבאי בית-הכנסת וחברה-קדישא. הוא נפטר בשנת תרנ"ו. בנו של ר' שעפטל אהרן-משה נפטר בשנת תר"פ ובנו השני ר' יוסי נפטר בשנת תרפ"ח.

-- (עמוד 19) --

משפחת שפירא

הראשון לבני המשפחה היה ר' נטע שפירא הכהן. נהגו לכנותו: "ר' נטע הפולני". בתקופתו היה המסחר במלח המסחר הגדול ביותר. את המלח הביאו באניות מפינסק. לרטנה הגיעו סוחרים מכל האזור, אפילו מפולין. ר' נטע היה ראש הסוחרים כולם וכינו אותו: "מלך של מלח". הוא היה בעל מדרש ומוקיר שבת. מספרים שליווה כל נגיסה שנגס בשבת במילים: "לכבוד שבת". הוא נפטר בשנת כת"ר (1860).

בניו היו ר' חיים שפירא הנודע ור' זליג. האחרון היה סוחר מלח גדול. בימיו כבר הובילו את המלח ברכבת ולא דרך הים.

בני משפחת שפירא מתייחסים לכהנים האמיתיים מזה דורי דורות.

משפחת ברונשטיין

משפחת ברונשטיין מתגוררת ברטנה.

הידוע מבניה היה ר' מרדכי ברונשטיין. כינוהו: "ר' מרדכי וולמיטשר" על שום מסירות נפשו למען פדיון שבויים. הוא פעל למען שחרורם של הילדים היהודים הקטנים מהשירות הצבאי בזמן מלחמת סבסטופול. במוצאי יום כיפור בתפילת נעילה הובל רגלית מרטנה לז'יטומיר בשוירת אסירים יחד עם פעיל נוסף למען מטרה זו ר' שמואל טרוינוב.

ר' מרדכי נפטר בשנת תרל"ב. בניו גרים עתה באמריקה בעיר דנור. אחד מאחיו היה ר' מנדל וולמיטשער ובנו היה ר' בעריש קליין הנודע. חתנו של ר' מרדכי ברונשטיין היה גם כן מפורסם ושמו היה ר' חנא טקטינר.

משפחת זדומישלר

יהי משפחה גדולה מאוד. ראשה היה ר' ישראל זדומישלר. הוא היה בעליה של טחנת מים נהר יניבקה ליד הכפר הומשילה. היה מכניס- אורחים למופת ואומרים שהמפה מעולם לא יזסרה משולחנו ושבתו היה תמיד מלא באורחים.

ותנו היה ר' אייזיק שוחט הנודע או כפי שכינוהו: "ר' אייזיק זמשנר", משום שפעם היה חוכר כפר זאמשן. הוא היה אדם חשוב ונחמד לבריות, מוהל, בעל-תפילה ובעל-תוקע.

ימי זקנתו כשלקחוהו לכפר לשמש כמוהל, היה אחר כך מתבדח ואומר: "היו לי שם חיתוך, ריעה, מציצה וגם פרוטה." פנקסי כל החברות כתובות בכתב ידו בכתב וועליש.

גו ר' משה היה איש תם וישר. ברטנה קראו לו: "מוישה'לה". הוא היה איש של גמרא. שנותיו האחרונות שהה בקוול אצל הסוחר הידוע והנדבן ר' יוסף שוחט. ר' ישראל זדומישלר יזכרנו קודם לכן נפטר ברטנה בשנת תר"ן.

עוד אודות ה "איצאלאך"

ת ר' בערל פוקס כבר הזכרנו בפרק על משפחת ה"איצאלאך". היה לו אח בשם ר' יידל קראוהו: ר' יידל של לייזר. היו לו 5 בנים. "בני-יהודה" קראו להם. בזמן המפקד הרוסי ליה דיברנו, נפרדו בני המשפחה ל 3 חלקים: מערין, גלייזר ופרידמן. למשפחת פרידמן שייך עסקן הציבורי בקובל, ר' יידל סופר.

-- (עמוד 21) --

משפחת הירניק

הראשון לבני משפחת הידניק בזמנו של הרב מקובל היה ר' דויד הירניק. הוא היה בעל-בית חשוב. היו לו שלושה בנים שנרשמו אצל 3 משפחות מיוחדות: שטיינגרטן, אברך וניסנהולץ. ילדיהם נמצאים במקומות רבים בפולין ובאמריקה. למשפחת שטיינגרטן שייך האיש החשוב ר' בן-ציון שטיינגרטן ברטנה.

משפחת מלישמשור

הראשון לבני המשפחה היה ר' יצחק-הערש אפל, או כפי שכינוהו: ר' יצחק-הערש סלישטשר אשתו (השנייה) מרת פסל הייתה אישה צנועה, טובה שכל חייה התמסרה לעזרה לעניים. היא באה ממשפחה מיוחסת מבריסק. הסוחר והלמדן הידוע ר' בערל מלינס היה קרוב משפחה שלה. משפחתה טענה שמוצאה מראש הגולה הרב הגאון ר' ליפמן הלר. (תוספות-יום -טוב). לר' יצחק הערש ולפסל היו 3 בנים: ר' יהודה-וולוול גרבווב, ר' מוטל אפל ור' זליג אפל. מאשתו הראשונה היה לו רק בן אחד: ר' בעריל אפל. ילדיו השתדכו בשידוכים טובים. חתנו של ר' מוטל היה ר' משה רייכשטל הידוע שהיה קרוב של הדיין ברטנה ר' יענקעלע מנדלבוים. ר' משה גר שנים רבות באמריקה. ר' יצחק-הערש ואשתו פסל מתו בשבוע אחד בשנת תרל"ה. (1875).

-- (עמוד 22) --

משפחת רידר

המפורסם במשפחה היה ר' דניאל בן ר' מרדכי-הערש רידר. יהודי שתמיד ישב ולמד את הזוהר וחיפש לגלות את הקץ ואת ביאת המשיח. הוא היה מוצא לכך זמנים שונים ומסביר כל מיני פסוקי סוד.

היה זה יהודי שנהנה מוגיע כפיו ולא ביקש אגורה מאיש. למשפחת אשתו הראשונה קראו: המשפחה מקרים. זה מפני שכשברוסיה החלו לגייס יהודים לצבא, נלקח מהמשפחה נער בשם "טוביה" ששרת בקרים בחיל המצב המקומי. לאחר השחרור נשאר שם במקום שטוף השמש, היפה והפורה. אט, אט עברה לשם המשפחה כולה. חלק ממנה התיישב בסווסטפול וחלק בסימפרופול.

בשנת תרס"ד הגיע מסימפרופול אחד מבני המשפחה שקראו לו ר' מרדכי גרינברג. הוא היה יהודי אדוק וידען גדול בתלמוד ובפילוסופיה כללית. חיבר לוח לשנים רבות.

אשתו השנייה של ר' דניאל הנ"ל הייתה בתו של ר' פישל הדיין מציאוב. הוא נפטר בשיבה טובה בשנת תרל"ד.

זכריהו הגדול

שישים שנה קודם לכן חי ברטנה בעל-בית ושמו היה זכריהו. שם משפחתו היה: נאמן. כינוהו: "זכריהו הגדול". בביתו היה שפע רב ובני ביתו מנו 20 נפש. בנות, חתנים, נכדים וכך הלאה. החתנים כולם היו למדנים גדולים.

אחת מנכדותיו, גיטל-לאה אפטיק, הייתה סוחרת כלי חרס בבריסק. היא הייתה בעלת צדקה ותמכה בקרוביה העניים. ילדיה עד היום מפורסמים בבריסק.

משפחת ברנשטיין

ברטנה מתגוררת משפחת ברנשטיין הענפה. ראשה היה זליג-שניאור והוא היה גיסו של ר' בעריל פוקס אותו הזכרנו. היו לו 7 בנים שהתגוררו בערים שונות ברוסיה.

ר' זליג-שניאור היה במשמר התצפית בקהילת רטנה שחוסלה ר' 1844.

-- (עמוד 23) --

משפחת רייסישער

הראשון במשפחה זו היה ר' ישראל רייסישער. מקורו מאחת המשפחות הגדולות בקוברין. כאן ברטנה היה מחסידי טריסק האחרונים והוא נחשב ביותר אצל המגיד מטריסק ז"ל. היו לו 3 בנים שהתפרסו על פני שלוש משפחות: רודמן, רייסקי ורייסישער. הבכור ר' משה רודמן היה בשנותיו האחרונות פקיד גבוה בחברת הרכבות של הממשל הרוסי. הוא נפטר כשהיה כמעט בן 80 בעיר אירביט שבהרי האורל שבלב רוסיה. הבן השני ר' יידל רייסקי היה כל ימיו פקיד בכל מיני משרדים. בשנותיו האחרונות גר בוורשה. היה ידוע בטוב לבו ובחסידותו. הבן השלישי ר' מוטל רייסישער היה בר-אוריין ונחמד לבריות. בעת מלחמת העולם הוא פונה מעירו בריסק לאופא שבאורל. שם זכה לכבוד רב מצד היהודים המקומיים שהחשיבוהו לרבי. כשחלה הם הקריבו כה הרבה למענו שאפילו הביאו לו לאורל פרופסור מברלין, מה שעלה באלפים רבים. רק אין עצה ואין תבונה נגד ה'. הוא נפטר בגיל 72. ת. נ. צ. ב. ה

אפרים-פישל הלד, או פישל שרה-לאה'ס [פישל בן שרה-לאה], כפי שפשוט נהגו לקרוא לו, היה אדם מעניין ביותר- תלמיד חכם בעל זיכרון פנומנלי. בעת שלטון הצאר היה עוזרו של "הרבי מקזיאן", שהיה "הרב מטעם" ושמוקם מושבו היה בעיר המחוז קובל.

בעיירה ניהל את רישום תעודות הלידה, הנישואין והפטירה. כל אלה היו בתחום סמכותו. הוא ידע את תאריך הולדתו ויחסו של כמעט כל אחד מהעיירה. אם משהו מתושבי העיירה שכח תאריך של התרחשות מסוימת, או יום זיכרון של הוריו, יכול היה לברר הכול אצל ר' פישל. ה "נכתבים" הזרים ברטנה שהתגוררו א-שם בערים רחוקות, כשנהגו לבוא ללשכת הגיוס, או להוציא תעודת לידה, הלכו תחילה לר' פישל ואצלו קיבלו את כל המידע הדרוש לענייניהם. בביתו הפתוח לרווחה נמצאו תמיד אנשים: כאלה שביקשו לכתוב בקשות לבית המשפט וכאלה שבאו להתייעץ עמו בעניין חוק רוסי כלשהו, שכן היה גם בקי גדול בכל מערכת החוקים בימי המשטר הצארי (הקוד הרוסי) ושלט היטב בשפה הרוסית. לימים, בשנות העשרים, כשרטנה עברה לידי הפולנים, קנה מילון פולני-רוסי, למד פולנית וכתב בקשות בשפה זו, כי עד מהרה הסתגל למשטר החדש ולחוקיו. את הכול למד בכוחות עצמו.

הוא ידע כל מה שהתרחש ברטנה בזמן מן הזמנים וידע לספר למשפחות רבות על ייחוסן. בנושא זה גם כתב ספר בעברית ("זכרונות ורשימות אודות רטנה") שהצעיר א. י. גימבורג תרגמו ליידיש.

בקצור- הוא היה "האנציקלופדיה המהלכת" של העיירה.

ר' פישל יהודי צנוע וחלש היה, מעט כסוף גב, בעל זקן קצר אפור. עיניו היו תמיד מהורהרות. לגופו קפוצה חסידית ארוכה ולראשו מגבעת חסידית. כך, כשהוא שקוע במחשבות, היה נוהג פתאום לנפף בידו באוויר ולפלוט כמה מילים, כאילו היה מנהל בראשו איזשהו יונו פנימי. כששוחח עם מאן דהו היה מתנוחך בלהט.

ר' פישל היה אדם מלא סתירות וניגודים. מחד גיסא היה חסיד טריסק נלהב שהלך פעמיים ביום ל"שטיבל" שם התפלל לפי הנוסח החסידי, [בנו אליעזר טוען כי לא היה חסיד אך חסידים נהגו לפקוד את ביתו כדי להקשיב לדבריו]. ומאידך גיסא היה מעריץ גדול של יצחק בר לוינזון (ריב"ל) מחלוצי תנועת ההשכלה, ומי שנחשב בעיני החסידים לאפיקורס גדול. בידו ר' פישל היו כל הספרים והחיבורים שכתב לוינזון, ושרובם נכתבו בעברית. הוא קרא בהם בעיון רב ולא אחת הסתמך על הכתוב בהם בדיונים שניהל, ואף תמונתו של לוינזון התנוססה במקום מכובד בביתו.

ר' פישל היה מאוד מסור למשפחתו ומטבעו אדם רגיש ביותר. בעל רחמים של ממש. מרחם היה על כל יצור אנושי ובכי של ילד הביא אותו לידי התרגשות. יחד עם זאת הקפיד הקפדה יתרה על כל חוק וחוק ונהג לפי חומרת הדין. הוא גער וזף בצעירים שכדי להשתחרר מעבודת הצבא, הטילו מומים בגופם. כשפרצה מלחמת העולם הראשונה ויהודי העיירה קיוו שהרוסים, במלחמתם נגד הגרמנים, ינחלו תבוסה ואף ציפו לגרמנים כלמשיח, היה ר' פישל היהודי היחיד בעיירה שצייד בלהט רב דווקא ברוסים. הוא הסתמך על חכמיו "הי' מתפלל בשלומה של מלכות" ו "דינא דמלכותא דינא" (חוק הוא חוק). בנאותיו השחורות לגבי גרמניה התבררו כנכונות.

היה מעניין להאזין לו. לעיתים נהגנו בתשעה באב כפי המקובל לפקוד את "בית החיים" הישן. הוא היה הולך בראש ומספר לנו על שוכני העפר במקום. אילו מן אנשים הם היו, מה היו הפרטים המעניינים שנגעו להם וכיצד חיו. הוא עזר לנו כשניסינו לפענח את הכתוביות המחוקות שעל המצבות. הקשבנו לדבריו בסקרנות ועניין מרובים ובדרך זו עשו הצעירים היכרות כל שהיא עם עברה של העיירה.

זיכרונות ותיאורים מן העיר רטנה

נכתב בידי

פישל העלד

ברטנה

מתורגם מעברית

1988

דפוס מ. ויינברג, קובל.

לאשתו רחל ולו היו בת ושלושה בנים. דבורה, ברל, יצחק-הירש (איציק-הרש) ואליעזר-לייזר שהיו מוכשרים כמוהו. הבת ושני הבנים נספו יחד עם הוריהם. בנו אליעזר מתגורר בארץ-ישראל.

דבורה עבדה במזכירות העיר כפקידה ממשלתית.

ברל, כאבין, כתב גם הוא בקשות לבית המשפט בשתי השפות הנ"ל ובכלל היה ידען גדול. הוא כתב סיפורים אחדים וניגן בכינור ברגש רב. גם הוא, כשני אחיו היה מתנדב בוועד ב"ס "תרבות" ובפעילויות חשובות בקהילה.

הבן השני יצחק-הירש, היה צעיר אינטליגנטי ומוכשר ביותר. היה המנהל ורואה החשבון של הבנק העממי המקומי. בתפקידים אלה שימש עד לימים האחרונים לפני החורבן. גם לימודיו שלו היו אוטו-דיקטיים. היה בן בית בשלטון המקומי, אצל שופטי בית משפט השלום, אצל ראש העירייה וכך הלאה. ראש העירייה נהג להזמין בסוף השנה כאשר הסתכר מישוה בהנהלת החשבונות. יצחק-הירש היה זה שהוציאו מהתסבוכת. הוא עזר לשלטונות העירוניים ומצא פתרונות לבעיות שנוצרו. עבודתו הייתה מדויקת ומסודרת בקפידה רבה.

הבנק הועיל מאוד לעיירה. לטובתו ולטובת קיומו נהג יצחק-הירש בתקיפות רבה אפילו עם הקרובים לו. הוא דרש שתשלומי ההלוואות ישולמו במועד. לכן גם קנה לו מתנגדים, אך אלה לא הפריעו לשמו הטוב גם בבנק המרכזי בוורשה שם היה פופולרי ואהוב ביותר. לא אחת רצו בזכות מעלותיו להעבירו לשם, אבל הוא לא רצה לעזוב את עיירתו, את חייו החברתיים ואת חבריו. ברבות מהעייפות הסמוכות כמו מציון, קאמין קאשירסק ורזישטט, התפרקו הבנקים הקואופרטיבים, בעוד שהבנק ברטנה החזיק מעמד איתן הודות לפעולותיו של יצחק-הירש עד לימים האחרונים שלפני מלחמת העולם השנייה. הוא גם נטל חלק בביטאון המרכזי שהופיע בוורשה ופרסם בו מאמרים הנוגעים לבעיות בנקאיות מסוימות. ימש לעיתים קרובות כשליח הציבור של העיירה ונשלח לרשויות הגבוהות בעיר המחוז קובל ואף נשלח לוורשה. אחת מהשליחויות הייתה בעקבות שריפה שפרצה בעיר והוא נסע לבקש הלוואה עבור הנפגעים, ובהזדמנות זו גם לבטל את הגזירה לפיה הייתה חובה לכסות את הגגות בפח שגרם לקשיים רבים והוצאות גדולות. בנוסף לפעילויות החברתיות, הקדיש מאמצים רבים לעבודות התרבות הלאומיות, השתתף בוועד ב"ס "תרבות", שם נשא בעול ההוצאות והגירעונות וכן בבית היתומים בעיר. הכל בהתנדבות. אשתו רחל, בתו של ר' אברהם שוחט הייתה פעילה נאמנה ומסורה של ויצ"ו.

אליעזר הבן השלישי, היה מזכיר ב"ס "תרבות" ומיוזמי הקמתו יחד עם שני אחיו. בתקופה מסוימת עבד כמזכיר הטכני של הקהילה ופעל רבות בהתנדבות לטובתה. היה חבר בקיבוצי ההכשרה ועלה ארצה כחלוץ.

* מתוך: 1. יזכור בוך **ראטנע** - דאס לעבן און אומקום פון א יידיש שטעטל אין ווהלין. בועמאס-איירעס, 1954.

2. **רטננה**- סיפורה של קהילה יהודית שהושמדה. בהוצאת ארגון יוצאי רטנה בישראל, ת"א, 1983.